

Dini Değerlere Hakaret Suçunun Türk Ceza Hukuku, İslâm Hukuku (Hanefî) ve Osmanlı Uygulaması Açısından İncelenmesi^(*)

The Crime of Insulting Religious Values an Examination from the Perspective of Turkish Criminal Law, Islamic Law (Hanafi), and Ottoman Practice

Ali Haydar BÖLÜKBAŞI^()**

Öz:

Dini değerlere hakaret eylemi, tarihin her döneminde, bütün milletlerce yaptırıma bağlanmış, toplumlarda derin yansımaları olmuş bir suçtur. Bu suç türü ve cezası, Türk ceza kanunlarında da ayrıntılarıyla düzenlenmiştir. Konuyla ilgili, pozitif hukuk sahasında pek çok çalışma varken Hristiyanlık ve Yahudilik dâhil olmak üzere, İslam hukuku ve Osmanlı özelinde, dini değerlere hakaret suçunun ele alınmamış olması, çalışmanın hareket noktasını oluşturmuştur. Araştırma, İslam hukuku açısından, Hanefî mezhep doktrini ve Osmanlı uygulamasıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmanın teorik çerçevesi, fıkıh literatüründe dini değerlere hakaretin işlendiği “sebb” ve “şetm” gibi kelimeler üzerinden detaylı kavram taramaları yapılarak çizilmiş, konu ayrıntılı başlıklar altında ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İlgili bölümlerde araştırma ile alakalı TCK hükümlerine atıflar yapılmaya gayret gösterilmiştir. Ayrıca, ihtiyaç duyulan noktalarda, fetva mecmuaları, Osmanlı mahkeme kayıtları olan şer’iyye sicilleri ve az da olsa kanunnâmelerden destek alınmıştır. Hanefî ceza hukukunda dini değerlere hakaret suçunun itikadi ve cezai neticeleri olup fail, mürtet kabul edildiği için bir takım yaptırımlarla karşı karşıya kalmaktadır. Dini değerlere hakaret suçunun büyük oranda sövme eylemi üzerinden işlendiği görülmüştür. Bununla birlikte, söz gelimi, Hz. Peygamber’in yaptıklarını hafife almak ya da yetersiz görmek de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Literatürde en çok hakaretin konusunun Hz. Peygamber olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, Allah’a, diğer peygamberlere, kutsal kitaplara ve meleklerle yapılan hakaretlerle ilgili hükümler de tespit edilmiştir. Çalışma, Hanefî mezhebi ve Osmanlı hukuku açısından din-vicdan hürriyeti ve dini değerlere saygı bağlamında dikkat çekici örnekler ve düzenlemeler içermektedir.

^(*) Araştırma Makalesi / *Research Article*
Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 09.07.2025
Yayınlanmasının Kabul Edildiği Tarih: 16.10.2025
DOI: 10.58733/İmhfd.1738388

Bu makaleye atf için: Ali Haydar Bölükbaşı, ‘Dini Değerlere Hakaret Suçunun Türk Ceza Hukuku, İslâm Hukuku (Hanefî) ve Osmanlı Uygulaması Açısından İncelenmesi’ 2026 11(1) İMHFD 515-564

^(**) *Dr. Öğr. Üyesi*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul - Türkiye
E-posta: bolukbas@erdogan.edu.tr
Orcid: 0000-0002-4214-1165

Anahtar Kelimeler:

İslam Hukuku, Hanefî Mezhebi, Osmanlı Ceza Hukuku, Dini Değerlere Hakaret, Küfür.

Abstract:

The crime of insulting religious values is an issue that has been subject to criminal sanctions by all societies in every period of history. Because every society has a sacred. This type of offence and its punishment are regulated in detail in the Turkish Penal Codes. While there are many studies in the field of positive law in this field, the fact that the crime of insulting religious values, including Christianity and Judaism, has not been addressed in Islamic law and the Ottoman Empire, constitutes the starting point of the study. The research is limited to the Hanafi sect doctrine and Ottoman practice. Detailed concept scans have been made on words such as 'sebb' and 'shatm', in which insult to religious values is committed, and detailed provisions have been put forward by drawing the theoretical framework of the subject. Where relevant, the provisions of the Turkish Penal Code are also discussed. In addition, detailed references are made to Ottoman fatwa collections, Shari'ah registers, and Ottoman Sultans Codes (Qanunnâmes). In conclusion, in Hanafi criminal law, the offence of insulting religious values has theological and criminal consequences and the perpetrator is considered to have apostatised. As a result, a number of provisions are imposed. It has been observed that the offence is mostly committed through the act of blasphemy. However, for example, underestimating or seeing the Prophet's actions as insufficient was also considered within this scope. It was observed that the Prophet was the subject of most insults. However, insults against Allah, other prophets, holy books and angels were also identified. The study contains remarkable examples in the context of freedom of religion and conscience and respect for religious values in terms of Hanafi sect and Ottoman law.

Keywords:

Islamic Law, Hanafi School, Ottoman Criminal Law, The crime of insulting religious values, Blasphemy.

Extended Summary:

Every society has developed harsh reflexes against those who insult or denigrate its religious values and life. Today, both in our country and in the world, crimes of insulting religious values are committed from time to time, which have social repercussions, sometimes causing outrage and damaging social peace. The cartoon crises all over the world, the use of insulting expressions against the Prophet Muhammad and the burning of the Holy Qur'an can be given as examples.

The crime of insulting religious values is a technical field with controversial aspects and aspects related to both the principles of Islamic belief and Islamic criminal law. It is important for the history of law to reveal how the crime of insulting religious values, which is one of the types of crimes that may cause civil unrest and disruption of social peace, was regulated in Islamic law and Ottoman practice.

The most common type of crime mentioned in Ottoman fatwas and court records is the crime of insulting a person by mentioning the beliefs and values that the person belongs to, which is regulated under Article 125/3 of the Turkish Penal Code. In the examples given in this study, insults and blasphemies against a person's religion, faith and prophet are generally dealt with.

The subject of our research is the offense of insulting religious values in terms of Hanafi law, publicly insulting religious values adopted by a segment of the public and insulting a person based on his belief system. When we look at the titles of insulting religious values in Hanafi fiqh books, a few types of offenses stand out in particular. The most prominent of these offenses are blasphemy against Allah, blasphemy against the Prophet, insulting him, deeming his actions inadequate and wrong, blasphemy against other prophets, and blasphemy against angels and holy books.

The protection of religion ensures the protection of all six articles of faith in Islam. In other words, just as believing in Allah and the prophets is a condition of a true faith, insulting Allah, the most sacred being of this faith, is to declare war on the belief system that Islam seeks to bring about, and therefore to declare war on Islam. In the history of Islam, the wars against false prophets and groups that opposed prayer and giving zakat, especially during the reign of Khalifa Abu Bakr, have been considered in this context. Therefore, every Muslim should not be indifferent to attacks on the holy ones of the religion, especially the Prophet Muhammad.

Targeting the most fundamental values that Islam seeks to protect has different consequences depending on the perpetrator. In other words, the insult of a person with the status of a dhimmi is not on the same level as the act of a person known as a Muslim. Because for a dhimmi, the value targeted by the insult may not be considered sacred. However, it does not follow that he will not be punished at all.

When the crime of insulting religious values is mentioned, it should not be understood that Muslim or non-Muslim people insult the sacred values of Islam. In this study, insults by Muslims or non-Muslims against the sacred values of other religions (Christianity and Judaism) are also addressed under the relevant headings. This is a reflection of Islam's respect for freedom of religion and conscience.

When we look at the reflections of the crime of insulting religious values in the Hanafi madhhab, it is noteworthy that the issue is handled in the context of apostasy. In addition, the act of the crime is largely considered as blasphemy against religious values and this act is expressed with the words "shatm" and "sebb". In addition to this, seeing the Prophet's actions as inadequate or ridiculing the basic dynamics of religion is also considered indirect blasphemy. As a result, the same punishment as in other instances of insult was imposed.

In Hanafi fiqh books, the offense of insulting religious values has both theological and legal consequences. First of all, this act is considered within the scope of the crime of apostasy. This has repercussions on family law in the form of the dissolution of one's marriage bond. The penalties vary depending on whether the perpetrator is a Muslim or not.

In the Hanafi fiqh literature, insulting religious values is dealt with under various headings. The most prominent among these are blasphemy and acts against the Prophet Muhammad. While insulting other sacred values is considered in the context of apostasy, this crime is considered a crime that violates personal rights. The most important consequence of this is that while a person who is considered an apostate by insulting other sacred values can get rid of it with repentance, the crime of insulting the Prophet is not only dropped with repentance like other crimes that violate personal rights, but also the punishment must be executed.

GİRİŞ

Her toplum, sahip olduğu dini değerlere hakaret eden veya dini yaşayışı aşağılayan kişilere karşı sert reflexler geliştirmiştir. Günümüzde de zaman zaman, hem ülkemiz hem de dünya çapında dini değerlere hakaret suçu işlenmekte ve bunun toplumsal yansımaları olmakta, bazen de bu durum infiallere sebebiyet verip toplumsal barışı zedelemektedir. Tüm dünyada yaşanan karikatür krizleri, Hz. Peygamber’e hakaret içeren ifadelerin kullanılması ve Kur’an-ı Kerim’in yakılması gibi olaylar, bunlara örnek gösterilebilir.

Dini değerlere hakaret suçu, hem İslam inanç esasları hem de İslam ceza hukukuyla alakalı yönleri ve tartışmalı yanları olan teknik bir sahadır. İç karışıklık ve toplumsal barışın bozulmasına sebebiyet verebilecek suç tiplerinden olan, dini değerlere hakaret suçunun İslam hukuku ve Osmanlı uygulamasında nasıl düzenlendiğinin ortaya konulması, hukuk tarihi açısından önem arz etmektedir.

Dini değerlere hakaret suçu, fıkıh kitaplarında, bilhassa fetva mecmualarında, çok farklı başlıklar altında işlenmiştir. Konuyla alakalı örneklerin orijinal başlıklar altında teorisinin ortaya koyulması, bir takım zorlukları bünyesinde barındırmaktaydı.

Osmanlı fetva ve mahkeme kayıtlarında en çok geçen suç tipi TCK 125/3’te düzenlenen, *kişiye hakaret suçunun kişinin mensup olduğu inanç ve değerlerden bahisle işlenmesidir*. Bu çalışma kapsamında verilen örneklerde genellikle, kişilerin; din, iman ve peygamberlerine yönelik hakaret ve küfürler ele alınmıştır.

Araştırmamızın konusu, Hanefî hukuku açısından dini değerlere hakaret, TCK’daki ifadesiyle, *halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılama* ve kişiye yönelik hakaretin, onun sahip olduğu inanç sistemi üzerinden yapılması suçudur. Hanefî fıkıh kitaplarında dini değerlere hakaret başlıklarına bakıldığında, birkaç suç tipi bilhassa öne çıkmaktadır. Bunların başında; Allah’a sövmek, Hz. Peygambere sövmek, onu aşağılamak, yaptıklarını yetersiz ve hatalı görmek, diğer peygamberlere sövmek, meleklerle ve kutsal kitaplara sövmek şeklinde suç tipleridir.

Konuyla ilgili, bizim ele aldığımız perspektiften meseleye yaklaşan bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bununla birlikte, mevzuyu İslam Hukuku ve Osmanlı ölçeğinde ele alan birkaç çalışmanın ismini zikretmekte yarar vardır. Bunlar: Muhammed Okudan’ın, “*Geç Osmanlı Döneminde Devletin Kutsal Değerleri Korumadaki Duyarlılığı*” adlı makalesi ile Muhammed Raşit Akpınar’ın “*Osmanlı Fetva Literatüründe Dini ve Manevi Değerlere Saygı*”, adlı makalesidir.

I. DİNİ VE HUKUKİ METİNLERDE DİN, İNANÇ VE VİCDAN ÖZGÜRLÜĞÜ

Tarih boyunca ve günümüz her toplumunda değişik inanç sistemleri ve yayışları mevcuttur. İslam dini açısından bir kişi, İslam'ı kabule zorlanamaz. Bu yönüyle insanlar, din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir. Kur'ân-ı Kerim'deki “*Dinde zorlama yoktur.*”¹ ayeti ve Müslüman devletlerin gayrimüslim halklarıyla yapmış olduğu zimmet sözleşmesi, bu inanç özgürlüğünün teminatıdır. Çünkü inanç ve iman, insanın söylemleri ile değil aklı ve kalbi ile alakalı samimi bir kabulleniş ve tasdik gerektirdiği için burada icbar söz konusu olamaz. Nitekim Hz. Peygamber de dinin samimiyet üzerine konumlanmış olduğunu vurgulamıştır.² Muhammed Hamidullah (ö. 2002) gibi, kimi ilim adamlarınca, şekilsel anlamda günümüz anayasalarından farklı olmakla birlikte içerik yönünden dünyanın ilk yazılı anayasa metni olarak kabul edilen Medine Vesikası³, yeni kurulan devletin sınırları içerisinde yaşayan putperest ve Yahudi vatandaşların düşman tarafla işbirliği yapmadığı ve zimmî oluşlarından dolayı mali yükümlülüklerini yerine getirdikleri müddetçe barış ve emniyet içerisinde yaşayacaklarının teminatıdır. Başta Osmanlı olmak üzere, İslam tarihi boyunca kurulan tüm İslam devletlerinde zimmiler (azınlıklar), yapmış oldukları zimmet sözleşmesinin bir neticesi olarak Müslümanlar arasında huzur ve emniyet içerisinde yaşamışlardır.

Halen yürürlükte olan, 1982 anayasasının konuyu nasıl ele aldığına bakmak gerekir. 1982 anayasasının 24. Maddesine göre “*Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.*” “*14. Madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dini ayin ve törenler serbesttir.*”, “*Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Dini inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.*”⁴ Bu anayasa maddelerine bakıldığında, her inanç sahibi vatandaşın benimsediği bir inançtan dolayı, hakarete maruz kalamayacağının kanunla güvence altına alındığı gözükmektedir.

¹ el-Bakara, 2/256.

² Müslim, “İmân” 95.

³ ÖZKAN, Mustafa, “Medine Vesikası”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2019, C. EK-2, s. 213; HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam Anayasa Hukuku**, Çev. Vecdi Akyüz, Beyan, İstanbul, 2012, s.188, 189; AYRICA bk. Hamidullah, “Constitutional Problems in Early Islam”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi** ve aynı yazarın, **The First Written Constitution in The World**, Lahor-1975 baskılı kitabı.

⁴ ARTUK Mehmet Emin/ALŞAHİN Mehmet Emin, “Dini Değerleri Aşağılama Suçu”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2014, C. 20, S.1, s. 990.

II. TÜRK CEZA KANUNUNDA (TCK) DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇU

A. İlgili Kanun Maddeleri

Türk Ceza Kanunu'nda, dini değerlere hakaret suçunun nasıl ele alındığını anlamak için hükümlerin kaynağı olan ilgili kanun maddelerini bir bütün olarak ortaya koymak gerekir. Yürürlükte ve mülga olan Türk Ceza Kanunlarındaki söz konusu maddeler şu şekilde özetlenebilir:

1. 5237 Sayılı TCK M. 216 “Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama”

5237 sayılı yürürlükte olan ceza kanunun 216. Maddesi, dini değerleri aşağılama suçları ile alakalıdır. Bu madde üç fıkradan oluşur⁵: Birinci fıkarda, “*Halkı kin ve düşmanlığa alenen tahrik*”, ikinci fıkarda “*Halkın bir kesimini alenen aşağılama*”, üçüncü fıkarda ise “*Halkın bir kesiminin dini değerlerini aşağılama*” suçları düzenlenmiştir. Araştırmamızın konusunu, üçüncü fıkra olan, “*Halkın bir kesiminin dini değerlerini aşağılama*” suçu oluşturmaktadır.

İlgili maddenin 3. ve konumuzu direkt ilgilendiren fıkrası şu şekildedir: “*Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, **fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde**, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.*” Burada dikkat çeken iki husus vardır. O da aşağılama suçunun hakaret suçundan daha basit bir suç olduğudur. İkinci olarak da her aşağılama suçunun cezai takibi gerektirmediği, aşağılamanın ancak kamu barışını bozması durumunda 6 aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörüldüğüdür.⁶

2. 765 Sayılı TCK (Mülga) Din Hürriyetin Aleyhinde Cürümler

“Halkın bir kesiminin dini değerlerini aşağılama” suçunun, 765 sayılı mülga ceza kanununda birebir karşılığı yoktur. Bununla birlikte 175. maddesinin 3.

⁵ Kanunun birinci ve ikinci fıkrası konumuzla direkt alakalı olmadığı için okuyucunun görmesi açısından dipnotta verilmesi uygun görülmüştür.

216-1. -“Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine, kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

216-2- “Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

⁶ ERGÜNE, Elif “Tehlike Suçları Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama Suçları (TCK m 216)” *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 2020, C. 78, S.3, s. 1679.

Fıkrası, yakın hükümler ihtiva etmektedir.⁷ Buna göre, “Allah’a veya dinlerden veya bu dinlerin peygamberlerinden veya kutsal kitaplarından veya mezheplerinden birine hakaret eden veya bir kimseyi dini inançlarından veya mensup olduğu dinin emirlerini yerine getirmesinden veya yasaklarından kaçınmasından dolayı kinayan veya tezyif ve tahkir eden veya alaya alan kimseye altı aydan bir yıla kadar hapis ve on beş bin liradan yetmiş beş bin liraya kadar ağır para cezası verilir.” Bk. (765 sayılı TCK md. 175/3.) Görüldüğü üzere, bu maddede dini değerlerin aşağılanması hapis ve para cezasını gerektirmektedir.

3. 5237 Sayılı TCK Madde 125 Hakaret Suçu

Araştırmamızın konusu olan, dini değerlere hakaret suçu, aynı zamanda, hakaret suçu kapsamına da girmektedir. Bu bağlamda, yürürlükte olan 5237 sayılı kanunun 125. Maddesine de temas etmekte yarar vardır.

(125/1)’e göre, “Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.”

(125/3)’e göre, hakaret suçunun;

c) “*Kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle, işlenmesi halinde cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.*”

Özel olarak bakıldığında ise *hakaretin kişinin mensubu bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerinden bahisle işlenmesi*, yani 125/3 c bendi, iki suç arasında benzerlik yönleri barındırmaktadır. Bu durumda suç, Türk Ceza Kanununda hakaret suçunun nitelikli hali olarak ele alınmıştır. Bu suç, TCK 216’daki *dini değerlere hakaret* suçundan ayıran fark, hakaret oluşturan sözlerin belirli veya belirlenebilir kişi ya da kişilere yönelik olup olmadığı ile ilgilidir. Yani TCK 125/3-c, *hakaretin kişinin mensubu bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerinden bahisle işlenmesi*” durumunda şeklindeki hakaretin nitelikli halinde, mutlak manada dini değerlere hakaret etme suçundan çok, dini değerleri üzerinden bir şahsa hakaret etme eylemi cezalandırılmaktadır.⁸ Dolayısıyla korunan, kişinin kutsal saydığı değerler değil, kutsal değerleri konu edinen söz-

⁷ ARTUK/ALŞAHİN, s. 991.

⁸ TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/ÖNOK, Murat, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Seçkin, Ankara, 2020, s. 650.

lerle kişiye hakaret edilmesidir. Söz gelimi, “Allah’ına, dine, imanına ...!” denerek bir kişiye sövülmekte yani hakaret edilmektedir.⁹

Kanun, hakaret fiilinin kişinin mensup olduğu dini değerler hedef alınarak yapılmasını, hakaret suçunun ağırlatıcı sebebi, yani faile daha fazla ceza verilmesini gerektiren durum olarak belirlemiştir.¹⁰

B. Suçun Unsurları Açısından Dini Değerleri Aşağılama Suçu

Bu bölümde “suçun maddi unsurları açısından dini değerlere hakaret suçu” ve “korunan hukuki değer” ele alınacaktır. Suçun manevi unsurları ve hukuka aykırılık unsuru gibi ana başlıklar, çalışmamızda yer almayacaktır. Zira dini değerlere hakaret suçunun İslam hukuku açısından incelenirken, bu başlıklarla alakalı bilgilere rastlanılamamıştır. Ayrıca günümüz hukuku da bu konuda benzer özelliklere sahiptir. Zira dini değerlere hakaret ya da aşağılama suçunun taksirle işlenmesi söz konusu olamaz. Bu fiil ancak kasıt yoluyla işlenebilir.¹¹ Dini değerlere hakaret ya da aşağılama suçlarının İslam hukuku açısından hukuka uygunluk sebepleri de yoktur. Dolayısıyla aşağıdaki bölümlerde, suçun unsurları yönünden yapılan incelemelerde bu başlıklar yer almamaktadır.

Yürürlükte olan 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda, dini değerlere hakaret suçu, hem 216. madde, hem de 125. madde kapsamında değerlendirildiği için suçun unsurları, iki madde bağlamında da ele alınmıştır.

1. Korunan Hukuki Değer ve Kamu Barışı

TCK’daki yasağın gerekçesiyle korunmak istenen değer aynı doğrultudadır. Doktrindeki bir görüşe göre, bilhassa m. 175/3-1. bendinde korunan değer, biz-zat Allah ve dinin kendisidir. Diğer görüşe göre ise bu düzenlemeler, kişiler ve grupların dini hisleri, başka bir görüşe göre ise dini faaliyet, dini huzur ve kamu düzenini korumaktadır. Düzenlemelerle, kişilerin dini inanç ve inanma özgürlüklerinin güvence altına alındığını ileri sürenler de bulunmaktadır.¹² Aşağılanan kesim kendisini dışlanmış hissedecek ve toplumun bir kesimi diğerine karşı düşmanca hisler besleyecek, bu duygu ile yeni suçlara yönelip kendini aşağılayan kişilere düşmanca hisler saklayacaktır. Bu da kamu barışını ve iç güvenliği

⁹ KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Adalet, Ankara, 2019, s. 495.

¹⁰ ÖZBEK, Veli/KORAY, Doğan/BACAKSIZ, Pınar, **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin, Ankara, 2021, s. 513.

¹¹ ARTUK//ALŞAHİN, s. 1002.

¹² ZAFER, s. 213.

bozan bir durumdur. Dolayısıyla bu suç tipi ile halkın bir kesiminin diğer kesimine karşı kin ve düşmanlık beslemesi önlenerek kamu barışının korunması gaye edilmektedir.¹³ Ortaya çıkan durum bu yönüyle, ayetteki hukuki değere benzemektedir. Bununla birlikte bazı hukukçular, bu madde ile korunmak istenen asıl hukuki değer konusundaki baskın görüşün, dinin ya da kişilerin onurunun korunması değil, kamu barışı olduğunu söylemektedir. Zira halkın benimsediği dini değerleri aşağılayan kişinin cezalandırılabilmesi için fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması ve kanunda vurgulanması, korunan hukuki değerın kamu barışı olduğunu göstermektedir.¹⁴ Zira burada halkın bir kesiminin benimsediği inanç ve mezhebin hedef alınmasıyla o kişilerin şeref ve saygınlıkları da zarar görmüş olmaktadır.¹⁵ Esasında bu ikisini farklı değerler olarak görmemek aralarındaki sebep sonuç ilişkisine dikkat etmek gerekir. Ayette de zikredilen ve dikkat çekilmek istenen asıl değer, “*dinin korunması*”, diğeri ise kamu barışının sağlanmasıdır.

2. Suçun Maddi Unsurları

a. Fiil

Suçun hareket kısmını; “aşağılamak”, “sövmek”, “sözlü hakaret etmek”, “yazılı veya çizili hakaret etmek” oluşturmaktadır. Bu fiiller genelde sözlü olmaktadır. Bununla birlikte yazılı ve çizili olarak da suç fiili meydana gelebilmektedir. Hz. Peygamber’e hakaret içeren yazıların yazılması konuya misal verilebilir.¹⁶

¹³ ARTUK/ALŞAHİN, s. 993.

¹⁴ ERSAN, s. 80; SOYASLAN, **Doğan Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Yetkin, Ankara, 2010, s. 213; ERGÜNE, s. 1680.

¹⁵ “Teklifin kanunlaşmasıyla, mukaddesatımızın temelli, insanlığımızın esası, dinimiz ve ahlakımızın bekasının teminatı, büyüklere saygımızın sembolü ve ruhu ve canı ve özü olan Allah’a, Peygamber’e kutsal kitaplara, imana, dine ve dince kutsal sayılan değerlere, küfürî hakaret ve tezyif önlenecek, uzun süredir ihmal edilecek büyük bir kanuni, hukuki boşluk doldurulmuş olacaktır.” bkz. Antalya Milletvekili Ali Dizdaroğlu, **TBMM Tutanak Dergisi**, 1987, 17. Dönem, 4. Yasama Yılı, 108. Birleşim, s.130; ARTUK/ALŞAHİN, s. 993.

¹⁶ Yazmış olduğu bir yazıda “... buna karşılık bundan yüzlerce yıl önce Allah’la kontak kurduğunu iddia edip bundan siyasi, mali ve cinsel menfaat temin etmiş bir Arap lideriyle dalga geçmek nefret suçu değildir. İfade özgürlüğü denilen şeyin, adeta anaokulu seviyesindeki bir test örneğidir...” sözleriyle Hz. Peygamber’e hakaret gerekçesiyle yargılanan Sevan Nişanyan 1 yıl 45 gün hapis cezasına çarptırıldı. Kararda, halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri aşağılama suçundan 9 ay hapis cezasına çarptırılan Nişanyan, suçun basın yoluyla işlenmesi suçun nitelikli hali olduğu için cezası 1 yıl 45 güne çıkartıldı. Bk. Sevan Nişanyan’a hapis cezası, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sevan-nisanyana-hapis-cezası/243864> (Erişim tarihi: 16.04.2025).

Davanın temyize götürülmesi sonucu Yargıtay, verdiği kararında, TCK 216/3 kapsamında ilk derece mahkemesinin kararını uygun bulmuştur. Failin eyleminde bu madde kapsamında dini değerleri aşağıla-

b. Suçun Konusu

Sosyal tabaka, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı vasıf ve sayı-da, tahrik edilen halk kesimleri, tahrik edici sözlerin ulaştırılmak istendiği kitle-dir.¹⁷ Madde 216/1'in hedef gösterilen kitle hem de tahrik edici söylemlerin sarf edildiği kitlenin suçun maddi unsuru olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁸

c. Fail

TCK m. 216'da düzenlenen suçlarda fail herkes olabilir.¹⁹

d. Mağdur

Dini değerlere hakaret suçunun mağduru, Müslüman bir fert olabileceği gi-bi, belirli bir kesim ya da tüm toplum (kamu) olabilir.²⁰ Madde 216/3'teki, *"Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri aşağılayan kişi."* şeklindeki düzenlemede, mağdurun tüm halk kesimi veya başka bir görüşte ise dini değ-erleri doğrudan aşağılanan grup doğrudan mağdur, tüm toplum ise dolaylı mağdur olarak kabul edilmektedir.²¹ Suçun mağdurunun belli ya da belirlenebilir olması durumunda, TCK 125/3c²² kapsamındaki, kişinin benimsediği dini değerlerden hareketle hakaret suçu oluşmaktadır.²³

e. Nitelikli Haller

TCK m. 218'de yer alan ortak hüküm, nitelikli haldir. Buna göre, bu suçla-rın basın-yayın ve sosyal medya yoluyla işlenmesi halinde verilecek ceza, yarı oranında artırılır. Ancak haber verme sınırını aşmayıp eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz.²⁴

ma suçunun gerçekleştiği, bunun alenen yapıldığı ve kamuoyunda ciddi tepkiye neden olduğunu belirt-miştir. Sonuç olarak mahkeme, temyiz istemini reddetmiştir. Bk. Yar. 8. CD, E.2019/10194, K.2019/11813, <https://karararama.yargitay.gov.tr> (Erişim tarihi: 21.07.2025)

¹⁷ ERSAN, s. 81; ERGÜNE, s.1682.

¹⁸ TÜRAY, Aras, Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu, Seçkin, Ankara, 2016, s. 235.

¹⁹ ERSAN, s. 89.

²⁰ ERSAN, s. 90.

²¹ ERGÜNE, s. 1699.

²² Hakaret suçunun; kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle işlenmesi halinde cezanın alt sınır 1 yıldan az olamaz.

²³ ERSAN, s. 91.

²⁴ ERSAN, s. 98.

3. Objektif Cezalandırılabilme Şartı Açısından Dini Değerleri Aşağılama Suçu

Daha önce de temas edildiği üzere, TCK m. 216/3'te dini değerlerin sadece aşağılanması, cezalandırılabilme açısından yeterli değildir. Ayrıca, aşağılama fiilinin *kamu barışını bozmaya elverişli* olması gerekmektedir. Bu husus, bazı yazarlarca objektif cezalandırılabilme şartı bazı yazarlarca somut tehlike olarak değerlendirilmektedir. Fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olup olmadığının tespit edilmeden dava açılması, kanuna aykırıdır.

III. İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dini değerlere hakaret suçuna geçmeden önce, bu suçun Müslüman bir bireyin hangi kimliğini hedef alıp ona zarar verdiğini belirlemek gerekmektedir. Bu yönüyle, *ırz* kavramı, önem arz etmektedir.

A. Müslümanın Manevi Kimliği (Irz)

Irz, insanın manevi kişiliği, şeref ve haysiyeti anlamına gelmektedir. Irz, insanı insan yapan ve ona şeref ve saygınlık kazandıran, her türlü tecavüze karşı dokunulmazlığı bulunan kişilik değerleridir. Dilcilerin, “ırz” kelimesinin beden yahut ruhla mı alakalı olduğu ile ilgili farklı yaklaşımları bulunmasına rağmen, üzerinde anlaştıkları bir konu var ki o da ırz kelimesi ile korunan manevi değerlerin, sövme, aşağılama, hakaret ve her türlü tecavüzden korunmak istenen insani değerler olduğudur.²⁵ Hadislerde de Müslümanın diğer Müslümanın ırzına, canına ve malına el uzatamayacağı açıkça vurgulanmıştır.²⁶

B. Şetm ve Sebb

Hanefî fıkıh kitaplarında dini değerlere veya kişiye dini değerlerinden bahisle hakaret suçu, genelde iki farklı kavram ile ifade edilmiştir. Bunlar, “*şetm*”, “*sebb*”dir. Bu suçlar fıkıh ve fetva kitaplarında; genelde *mürtetlerin hükümleri* başlığında ele alınmış olup tekfir konuları ile de bağlantısı vardır.

“Şetm” ve “seb”in kavramsal çerçevesi şu şekildedir:

Şetm ile kastedilen galiz küfürlerdir. Yoksa hakaret düzeyinde, “*Eşek!*”, “*Cahil!*” ve “*Geri zekâlı (ebleh)!*” gibi sözler, şetmin kapsamına girmez.²⁷

²⁵ HÖKELEKLİ, Hayati, “Irz”, *DİA*, TDV Yay., Ankara, 1999, C. 19, s.133.

²⁶ *عِزُّهُ وَمَالُهُ حَرَامٌ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ*, bk. Tirmizî, “Birr”, 18.

²⁷ BURHÂNUDDÎN el-BUHÂRÎ, Mahmûd b. Ahmed, *el-Muhîtü'l-Burhânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, C. 3, s. 374.

Dil bilimcilere göre, *şetm* ve *sebb* kelimesi arasında genel anlamda bir fark bulunmamaktadır. Bununla birlikte, lügat kitaplarında bu iki kavram arasında çok ince bir anlam farkına işaret edilmektedir. Şöyle ki *şetm*, kötü söz söyleme manasına gelirken *sebb*, kötü sözün uzatılarak (itnâb) söylenmesidir. Buna göre, tek kelimelik hakaretler, *şetm* sınıfına girerken, kinayeli ve abartılı küfürler *sebb* kategorisine girmektedir.²⁸ Türkçe olarak ifade etmek gerekirse birincisine *sövmek*, ikincisine *sövüp saymak* denebilir.

IV. DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇUNUN SUÇUN MADDİ UNSURLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

İslam Hukuku açısından dini değerlere hakaret suçunun bütünüyle Türk Ceza hukukundaki suçun maddi unsurları açısından ele alınması mümkün değildir. Durum böyle olmakla birlikte bazı başlıklar, bu sistematik üzerinden ele alınmıştır.

A. Korunan Hukuki Değer

Kur'ân-ı Kerîm'de Müslümanların, başta aynı toplum içerisinde birlikte yaşadıkları gayrimüslimler olmak üzere, farklı din ve inanç mensuplarının tanrılarına ve kutsallarına hakaret etmesi yasaklanmıştır.²⁹ Ayette, bu norm ile korunan hukuki değer, İslam'ın izzet ve şerefi olduğuna vurgu vardır. Nitekim İslam'ın koyduğu hükümlerde gözettiği beş temel faydanın (maslahat) birinci maddesi, *dinin korunmasıdır*. Zira bu durumda, hakarete uğrayan kişinin inanç gibi, sevdiklerinden bile öte gelen değerlerine hakaret edilmesinin kızgınlığı ile başta Allah olmak üzere, muhatabının kutsallarına kötü söz söyleme zemini ve tehlikesi ortaya çıkar. Bu fiil, tehlike suçlarının bir örneğidir.³⁰ Ayette de bu durum, açıkça ifade buyrulmuştur.

Buna ilaveten, bu şekildeki söylemler neticesinde, toplum içerisinde fitne ve iç karışıklıklar çıkabilecektir. Ayrıca İslam'ın imajı ve iç güvenlik tehlikeye girebilir. Batıl da olsa dini değerlerin aşağılanması; hem kötü söz olması açısından Müslüman kimliği ve nezahetine yakışmaz hem de neticeleri itibarıyla birçok mahzuru vardır. Bu fiil, kamu barış ve düzenine açıkça zarar vermektedir.

²⁸ الشتم الإطالة فيه أَنَّ الشتم تقبيح أمر الشتم والسب هو الإطنا في الشتم b. Abdullah, *el-Furuk el-Lugaviyye*, Dârü'l-İlm, Kahire, t.y., s. 52.

²⁹ “Allah’tan başkasına tapanlara kötü söz söylemeyin; sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini çekici gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O, ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.” Bk. el-En’am, 6/108.

³⁰ AVCI, *Mustafa Türk Hukuk Tarihi*, Adalet, Ankara, 2023, s. 321.

Ayette korunan değer olarak İslâm'a yönelik hakaretlerin artmasıdır. Yalnızca İslâm'ın izzetini korumak değil, yukarıda da ifade edildiği üzere, gerek kendi toplumlarında gerekse de azınlıkta olduğu bölgelerde İslâm'a dil uzatılması neticesinde Müslümanların daha büyük bir refleksle kendilerini bir savaş ve gerilimin içinde bulacak olmalarıdır.

B. Suçun Maddi Unsurları

1. Fiil

Dini değerlere hakaret ya da basit manada hakaret suçunun en tipik şekli; sövmek, hakaret içeren kelimeler kullanmak şeklinde olur. Bununla birlikte, kutsal bir değeri, söz gelimi bir Müslümanın Hz. Peygamber'i ayıplaması ya da yaptıklarını eksik görmesi de kişinin mürtet yani kâfir/zındık olmasını gerektiren bir suçtur. Dolayısıyla bu durumda tarafların nikâhı feshedilmesi gerekir. Tövbe etmezse ölüm cezasına çarptırılabilir.³¹ Burada eylemin, klasik din değış-tirme anlamındaki irtidâttan farklı olduğunu belirtmek gerekir.

2. Suçun Konusu

Dini değerlere hakaret suçunun konusunu; Allah, Hz. Peygamber, diğer peygamberler ve melekler oluşturur. Dikkat edildiğinde, bunların İslâm'ın inanç esaslarını oluşturduğu görülmektedir. Buna karşın fıkıh külliyatında, bu suçun en çok ele alınan konusunu, Hz. Peygambere yapılan hakaretler oluşturmaktadır.

a. Hz. Peygamber ve Diğer Peygamberlere Hakaretin (sövmek, küçük görmek, ayıplamak vb.) Hükmü

Kutsal değerlere hakaret, irtidât bağlamında değerlendirilmişken Hz. Peygamber'e hakaret suçu, şahıs haklarını ihlal eden bir suç olarak kabul edilmiştir. Bunun en önemli sonucu, Hz. Peygamber dışındaki kutsallara hakaret ederek mürtet sayılan bir kişi, tövbe ile bundan kurtulurken Hz. Peygamber'e hakaret suçu, diğer şahıs haklarını ihlal eden suçlar gibi yalnızca tövbe ile düşmemekte, ayrıca cezanın infazı gerekmektedir.³² Kuşkusuz bu ayrımda, Hz. Peygamber'in hayatta olmaması, etkilidir.

İslâm hukukuna göre Hz. Peygamber'e sövmek (sebb), failin kâfir ve mürtet olması hükmünü gerektirmektedir. Dolayısıyla da mürtet kişi için söz konusu

³¹ EBÛ YÛSUF, Yakup b. İbrahim, **el-Haraç**, Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır, t.y., s. 200.

³² İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, **el-'Ukûdu'd-durriyye**, Dârü'l-Marife, Beyrut, t.y., C. 1, s. 106.

olan durumlar, Hz. Peygamber'e söven kişi için de geçerlidir.³³ Bunun içindir ki Hz. Peygamber'e dil uzatılmaması konusunda ayrı bir hassasiyet söz konusudur.³⁴ Uygun görülen cezanın ölüm olması ve Ebû Hanîfe hariç, mezheplerin genel kanaatine göre tövbenin cezayı düşürmemesi, bu hassasiyetin bir yansımasıdır. Zira İslam dinine göre, Hz. Peygambere tazim ve saygı, İmanın şartlarındanıdır.³⁵ Bunun naslardaki kaynağı olarak iki ayeti zikretmekte fayda vardır: Bunlardan ilki, Hucûrât sûresindeki şu ayettir: “Sesiniz, Peygamberin sesinden daha yüksek çıkmasın! Birbirinizi bağırarak çağırdığınız gibi O'na yüksek sesle seslenmeyin! Sonra, amelleriniz boşa gider de farkına varamazsınız.”³⁶ Diğer ayette ise Peygamber'in gönderiliş amaçlarından birinin O'na saygı göstermek olduğu şöyle anlatılmaktadır: “Ey insanlar! Allah'a ve Peygamber'ine inanmanız, O'na yardım edersiniz, O'na saygı gösterirsiniz ve O'nu sabah akşam tesbih edersiniz diye Peygamber'i gönderdik!”³⁷ Ayrıca başka bir ayette, Allah Teâlâ ve meleklerin Peygamber'e salât ettiklerini, müminlerin de salât etmelerini emredilmektedir (el-Ahzâb, 33/56). Hucûrât sûresindeki âyette, O'na karşı ses yükseltmek, kişinin kazandığı amellerin boşa gitmesi sonucunu veriyorsa ona sövmek evleviyet ilkesine göre, kişinin amellerinin boşa gitmesini, hatta mürtet sayılmasını gerektirir.³⁸

Kanûni devri Osmanlı şeyhülislamlarından Ebusuûd Efendi, direkt olarak Hz. Peygamber'e hakaret içermese de ona karşı hürmetsizlik sayılan ilginç bir anekdota dikkat çekmektedir.³⁹ Bir hadisile ilgili bir öğrenci hocasına, “Tüm hadisler, doğru ve kendisi ile amel edilebilir midir?” diye sormuştur. Durum Ebussuûd Efendi'ye arz edilince şeyhülislâm, böyle bir soruyu soranın öğrenmek maksadıyla değil, hadislerin sıhhatini sorgulama amacı ile sorduğundan (istifhâm-ı inkârî) hareketle onun kâfir olacağına hükmetmiştir. Nitekim İslâm âlimleri, İslâm'ın temel hükümlerinden birine hakaret etmeyi, bunları alaya

³³ من سب رسول الله ﷺ أو تنقصه: كان بذلك مرتداً CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, *Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî*, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyyeti, Beyrut, 2010; وحكمه حكم من سب رسول الله (ص) فإنه مرتد، وحكمه حكم ALÂUDDÎN HASKEFÎ, Muhammed b. Ali, *Dürrü'l-muhtâr*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, s. 36.

³⁴ AKPINAR, Muhammed Raşit “Osmanlı Fetva Literatüründe Dini Değerlere Saygı”, *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2022, C. 30, s. 765.

³⁵ ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan el-Asl, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012, C. 6, s. 141; CESSÂŞŞerhu Muhtasaru't-Tahâvî, C. 6, s. 141, 142; DÂMÂD EFENDÎ, Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut, t.y., C. 1, s. 676.

³⁶ el-Hucûrat, 49/2.

³⁷ el-Fetih, 48/9.

³⁸ CESSÂS, *Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî*, C. 6, s. 141, 142.

³⁹ HASKEFÎ, *Dürrü'l-muhtâr*, s. 346.

almayı küfür saydıkları gibi, hafife almayı da ittifakla tekfir gerekçesi olarak kabul etmiştir.⁴⁰ Müslüman olup bu tarz eylemlere bulaşan kişiler, ilhâd suçu işlemiş olup kendilerine mülhîd denir. Çünkü burada peygamberi küçük görmek (istihfâf), ona kabahat ve eksiklik (şeyyin) izafe etmek manası taşıdığı için bu tutum küfür olarak kabul edilmiştir. Fail, bur eyleminden dolayı öldürülmez. Bununla birlikte yeniden iman etmesi gerekir.⁴¹ Kanûnî devrinde, Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'den üstün olduğu yönündeki fikirlerini halk içerisinde yaymaya çalışan Molla Kâbız (ö. 934)'ın idam edilmesi olayı da ilhad ve zındıklık bağlamında ele alınmalıdır.⁴²

Hz. Peygamber'e hakaret, küfür ve ilhâd çerçevesinde değerlendirildiği gibi, diğer peygamberlere hakaret de bu hükümlerden ayrı tutulmamıştır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere hakaret, yalnızca sövgü ile gerçekleşmemektedir. Hanefî doktrinindeki genel kabule aykırı olarak Ebû Yûsuf, Peygamberi yalancı görmek, ayıplamak ve onu küçük ve yetersiz (nâkıs) görmek gibi, hakaret içeren fiilleri de küfür olarak değerlendirmiş ve faile irtidât hükümlerinin uygulanacağını savunmuştur. Buna göre, bu eylemlerden birini yapan bir adam, kâfir olmuştur.⁴³

Peygamberleri küçük görmekten kaynaklanan ve hakaret kapsamında değerlendirilip failin kâfir sayıldığı hükümlere tabi olan bazı söylemler şunlardır:

“Filan kişi peygambermiş. Ben, onun peygamberliğini kabul etmiyorum!” ya da *“Ondan razı değilim!”* demek de kişinin kâfir olmasını gerektirir. Peygamberlere hakaret kabul edilen hususlardan bir tanesi de fuhşîyyata niyet (azm) ettiklerini söylemektir. Tarihte Haşevîyye ekolünün fikirleri bu yöndedir. Yûsuf a.s.'ın hapse düşmesindeki zina isnadının gerçek olduğunu düşünmektedirler. Bu da söyleyenin mürtet olması neticesini doğurur. Zira bu ifade; küfür, küçük görme (istihfâf) ve alay içerir. Benzer şekilde her günahın (masiyet) kü-

⁴⁰ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 198; YAVUZ, Yusuf Şevki, “Tekfir”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2008, C. 40, s. 353.

⁴¹ İbn Âbidîn, fetvayı Ma'ruzât kitabında gördüğünü söylese de biz Pehlül Düzenli ve Ertuğrul Düzdağ çalışmalarında bu bilgiye rastlayamadık. Bk. İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, **Reddû'l-muhtâr**, Dârü'l-fikr, Beyrut, t.y., C. 4, s. 235; Heyet, **FETAVA-İ HİNDİYYE**, Matbââtü Bulak, Mısır, 1310, C. 2, s. 263.

⁴² Molla Kâbız, fikirlerini halk içerisinde yaymasından dolayı divân-ı hümayuna sevk edilerek önce Rumeli kazaskeri Muhiddin Çelebi, ardından Kemâlpaşazâde tarafından sorgulanmıştır. Her seferinde fikirlerini ayet ve hadislerle desteklemiş, ehl-i sünnet inancına dönmesi noktasındaki teklifleri geri çevirmiştir. Bunun üzerine İbn Kemâlpaşazâde, Molla Kâbız'ın zındıklık suçu işlediğini söyleyerek katline fetva verdiği için idam edilmiştir. Bk. ÜZÜM, İlyas, “Molla Kâbız”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2020, C. 30, s. 254, 255.

⁴³ EBÛ YÛSUF, s.199.

für olduğunu düşünüp peygamberlerin de günah işlemesinden dolayı küfre düşüklerini söylemek de Peygamberlere karşı şetmetmek manasına gelir. Ebû Hafs-ı kebîr (ö. 832)'e göre, bir kişi kalbinden peygambere nefret duysa (buğz) bu da küfür kabul edilmektedir.⁴⁴

b. Hz. Peygamberin Hanımlarına Hakaret

Hz. Aişe'ye zina isnadında bulunmak küfürdür. Çünkü onun masumiyeti ayetle⁴⁵ sabittir. Bununla birlikte, Peygamber'in diğer hanımlarına da zina isnadında bulunan kimse, manevi müeyyide olan lanetle ve tazirle cezalandırılır.⁴⁶

c. Herhangi Bir Müslümana Sövmek

Bir kişinin İslam'ın kardeş olarak tanımladığı bir Müslümana sövmesi, haramdır. Çünkü Hz. Peygamber, “*Müslümanın diğer Müslümana karşı; kanı, ırzı ve malı korunmuştur.*”⁴⁷ buyurmuştur. Başka bir rivayette, Müslümanlara sövmek, *fâsıklık*⁴⁸ olarak tanımlanmıştır.⁴⁹ Hz. Peygambere sövme suçu ile bir Müslümana sövme arasındaki fark, Hz. Peygamber'e bir tehdit ile karşı karşıya kalmadan sövmek, kişinin dinden çıkmış sayılmasını gerektirir. Şu kadar var ki zorunluluk halinde ruhsata dayanarak gerek Hz. Peygamber gerekse de herhangi bir Müslümana karşı sövgünün yapılmış olması, eylemin haram oluşunu ve fiilin suç vasfını ortadan kaldırmaz. Yalnızca, zorunluluk hali olduğu için failin ceza yükümlülüğü ortadan kalkar.⁵⁰ Müslümanın manevi kişiliğinin (ırz) hedef alındığı küfür suçlarında, Müslümanın ırzının korunmuş olması hadisi ve eylemin haramlığı göz önünde bulundurularak böyle bir durumda geçici hükümle (ruhsat) ile değil de asli hükümle (azimet) amel edilse, hukuken geçerli bir yol izlenmiş olur. Bilakis manevi anlamda ödül, yani sevap kazanılmış olur.⁵¹ Bu da Müslümanın her türlü maddi manevi saldırı ve yıpratmalardan uzak durması gerektiğinin en çarpıcı örneklerindendir.

⁴⁴ DÂMÂD EFENDÎ, C. 1, s. 692, HEYET, C. 2, s. 263, 264.

⁴⁵ en-Nûr sûresi, 11-20 arası ayetler

⁴⁶ HEYET, C. 2, s. 264.

⁴⁷ TİRMİZÎ, “Birr”, 32.

⁴⁸ Fâsık, büyük günah işleyerek Allah'ın emirlerine itaatsizlik yapan günahkâr manasına gelmektedir.

⁴⁹ *وَقَاتِلَهُ كُفْرٌ* Bk. BUHÂRÎ, “Fiten” 8; MÜSLİM, “İmân”, 112.

⁵⁰ KASÂNÎ, Ebû Bekir b. Mes'ûd, *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y., C. 7, s. 177.

⁵¹ *Kasâni*, C. 7, s. 177.

d. Geçmiş İslam Büyüklerine (Selef-i Sâlihîn) Sövmek

Allah'ın ayetlerle açıkça kıymet verdiği bir zümreye hakaret etmek de dini değerlere hakaret kapsamında değerlendirilmiştir. Şu kadar var ki diğer dini değerlere hakaret suçları gibi, fail ilhâd ve küfür sınırına girmediği için öldürülmez. Fakat aşağıda geleceği üzere, İslam önderlerine hakaret suçlarının içerisinde ölüm cezasının gerektiği suçlar da bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerîm, İslam dinine baskı ve zulüm ortamında, inanan ilk sâlih kişilerin (selef-i sâlihîn) manevi mertebesini, şöyle vurgulamıştır: *“Muhacirlerin ve Ensar'ın ilkleri ile onlara güzelce uyanlardan Allah hoşnut olmuştur. Onlar da O'ndan razıdırlar. Onlara sonsuza dek hep içinde kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler hazırlanmıştır. Büyük bahtiyarlık işte budur.”*⁵²

Geçmiş İslam büyüklerine sövmek, hemen her fıkıh kitabında *tanıklığı kabul edilmeyecek kişiler* başlığı altında geçmektedir. Geçmiş İslam büyüklerine, ashâb-ı kehf ve onlarla birlikte mağarada uyuyan köpeklerine, ashâb-i kirâma, tabiîn ve Ebû Hanîfe'ye açıktan söven kişiler, kâfir ya da mülhid değil, sapkın (dâl) ve fâsık kabul edilir. Bunlara uygulanacak en önemli yaptırım, tazire ilaveten fîsk hükümlerinin gereği olarak, şahitliklerinin kabul edilmemesidir. Fakat bu saygısızlığını dışa vurmayan bir kişi, fâsıkın zıttı olan âdil sayıldığı için şahitliği kabul edilir.⁵³ Çünkü bir kişi, selef-i sâlihine sövüyorsa bu, onun ya akli melekelerinde ya da sahip olduğu İslam ahlak ve erdeminde (murûet) bir eksiklik olduğunu gösterir. Bu konularda özen göstermeyen bir kişi, yalan söylememe hususunda da kendini sakınmaz.⁵⁴ Ebû Yûsuf, selef-i sâlihine sövenlerin şahitliğinin kabul edilmemesini evleviyet ilkesi ile şu sözlerle açıklamaktadır: *“Sıradan bir Müslümana söven bir kişinin adâlet özelliği ortadan kalkıp şahitliği kabul edilmezse selef-i sâlihine söven bir kişinin şahitliği evleviyetle geçersizdir.”*⁵⁵ Zira yukarıda geçtiği üzere, Hz. Peygamber, Müslümana sövmeyi fasıklık olarak tanımlamıştır.⁵⁶

⁵² et-Tevbe, 9/100.

⁵³ MERGİNÂNÎ, Ali b. Ebî Bekir **el-Hidâye**, Dârü İhyâi't-turâsî'l-'Arabî, Beyrut, t.y., C. 3, s. 123; KER-DERÎ, Muhammed b. Mahmûd, **Şerhu Müşkilâtî'l-Kudûrî**, et-Tursu'z-zehebî, Riyâd, 2017, C. 2, s. 463; SİĞNÂKÎ, Hüseyin b. Ali, **en-Nihâye**, Camiâtu Ümmü'l-kurâ, Medine, 2016, C. 16, s. 74; BÂBERTÎ, Muhammed b. Muhammed Ekmelüddîn, **İnâye fi Şerhi'l-Hidâye**, Mustafa Bâbî, Kahire, 1970, C. 7, s. 415.

⁵⁴ لَأَنَّ هَذِهِ الْأَشْيَاءَ تَدُلُّ عَلَى فَصُورِ عَقْلِهِ وَقَلَّةِ مَرْوَعَتِهِ وَمَنْ لَمْ يَمْتَنِعْ عَنْ مِثْلِهَا لَا يَمْتَنِعْ عَنِ الْكُذْبِ bk. ZEYLAÎ, Oman b. Ali, **Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Matbâtü'l-kübrâ, Kahire, 1314, C. 4, s. 223.

⁵⁵ SİĞNÂKÎ, C. 16, s. 75; İBN ÂBÎDÎN, C. 4, s. 237.

⁵⁶ BUHÂRÎ, “Fiten” 8.

Konuyla ilgili bir misal vermek gerekirse, Hz. Ebû Bekir devrinde bir adam halifeye galiz bir şekilde sövmüştü. Ebû Berze adındaki sahâbî halifeye, faili idam edip edemeyeceğini sordu. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, “*H. Peygamber’in vefatından sonra hiçbir yönetici, kendisine sövdüğü için bir kişiyi ölümle cezalandıramaz.*”⁵⁷ şeklinde cevap vermiştir.

(a) Şeyhayn’e (Hz. Ebû Bekir ve Ömer) sövmek

Bazı Hanefî âlimler, din büyüklerine hakaret suçu içerisinde, ilk iki halife olan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’e hakareti, diğer İslam büyüklerinden farklı bir konumda tutarak özel hükümlere tabi olan, Hz. Peygamber’e hakaret suçu gibi değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla fail, kâfir sayılacağı için tövbenin geçerli olmadığı bir irtidât suçu işlemiştir.⁵⁸ İbn Âbidin (ö. 1863),’in bu konuda farklı mülahazaları vardır. Ona göre, Şeyhayn’a yani, ilk iki halifeye sövmenin, onlara dil uzatmanın (ta’n) kişiyi kâfir yapacağı ve bu suç neticesinde, Hz. Peygamber’e hakarete olduğu gibi, tövbenin geçerli olmayacağı görüşü, zincirleme bir bilgi hatası aktarımından kaynaklanmaktadır. Bu kanaat, Haddâd (ö. 1397)’ın *Cevhere* adlı kitabının bazı nüshalarındaki dipnot (hâşiye) bilgisinin kitabın asıl nüshasına geçirilmesinden ve sonrasında bunun kitabın asıl metninde varmış gibi değerlendirilerek çoğaltılmasından kaynaklanmaktadır. Zira İbn Âbidin’e göre, peygamberlere sövenin tövbesinin kabul edilmeyeceği, ileri gelen hukukçuların (imam) hiçbirinden nakledilmemektedir. Dolayısıyla, peygamberlere ki burada Hz. Peygamber de buna dâhildir- söven kişinin tövbesinin kabul olmasına dair geçerli bir kabul olmadığına göre, bu suça benzetilerek Şeyhayn’a sövenin tövbesinin kabul edilmeyeceğini söylemek, evleviyetle geçersizdir. Yine doktrinde, tövbe bir kenara bırakılırsa, sahâbeye sövmenin bile küfür mü yoksa bidat mı olduğu tartışmalıdır. Ayrıca Enfal sûresi 38. âyet.⁵⁹ Zümer sûresi 53. âyet⁶⁰, Âli İmrân sûresi 53. âyet⁶¹ ve Furkân sûresi 68. âyete bakıldığında,

⁵⁷ *وَمَنْ سَبَّ الشَّيْخَيْنِ أَوْ طَعَنَ فِيهِمَا يَكْفُرُ وَيَجِبُ قَتْلُهُ ثُمَّ إِنْ رَجَعَ وَتَابَ وَجَدَّ الْإِسْلَامَ هَلْ تُقْبَلُ تَوْبَتُهُ أَمْ لَا قَالَ* *الْصَّدْرُ الشَّهِيدُ لَا تُقْبَلُ تَوْبَتُهُ وَإِسْلَامُهُ وَبِهِ أَخَذَ الْفَقِيهَ أَبُو اللَّيْثِ السَّمَرَقَنْدِيُّ وَأَبُو نَصْرِ الدَّبُّوسِيُّ وَهُوَ الْمُخْتَارُ* *لِلْفَقْهَى إِلَّا إِذَا طَلَبَ أَنْ يُؤْجَلَ فَإِنَّهُ يُؤْجَلُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَا يُرَادُ عَلَيْهَا* Bk. HADDÂDÎ, Ebû Bekir b. Ali, *el-Cevheretü’n-neyyire*, Matbâtü’l-hayriyye, y.y., 1322, C. 2, s. 276.

⁵⁸ “İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir.”

⁵⁹ “De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey kendi aleyhlerine olarak gûnahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”

⁶⁰ “İman edip bu resulün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

⁶¹ “İman edip bu resulün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

küfre düşenlerin yahut küfür içinde olanların da tövbe etmeleri durumunda bağışlanabileceği açıkça ifade edilmektedir. Aynı şekilde, bir hadisinde Hz. Peygamber, geçmiş günahlarından endişe eden Amr b. As'a, *"Müslüman olmak, hicret yapmak ve Hacca gitmenin kendisinden önceki tüm günahları yok ettiğini bilmiyor musun?"*⁶² buyurmuştur. Şahıs haklarını ihlal ettiği için tövbe ile cezanın düşmemesine gelince, Hz. Peygamber hali hayatında merhamet ve şefkat timsali olup kimseye intikam duygusu beslememişken vefatından sonra böyle bir intikam hissi besleyeceğini beklemesi nasıl düşünülebilir? Osmanlı âlimlerinden Hüsam Halebî,⁶³ bu fiilin cezasının tövbe ile düşmeyeceğini savunan Hanefî fakihî Bezzâzî'yi (ö. 1424) eleştirmiştir. Buna göre, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin aksine, gerek Şafîî gerekse de Hanefî mezhebine göre, Hz. Peygambere sövüp pişman olan kişinin tövbesi kabul edilir ve bu kişi öldürülmez.⁶⁴ Ebû Yûsuf da bu suçu işleyen kişilerin tövbesinin geçerli olduğunu açıkça şöyle ifade etmiştir: *"Hangi Müslüman, Hz. Peygamber'e söver, onu ayıplar, yaptıklarını eksik görürse kâfir olmuş ve eşi kendisinden bâin olarak boşanmış olur. Bu kişi, tövbe etmezse öldürülür"*.⁶⁵ İbn Âbidin'in naklettiğine ve çalışmada başka başlıklarda da işlediğimiz bilgiye göre, bu konudaki iki görüşü telif edip kadınlara esas alınan görüşü dikte etmek için mesele Kanunî'ye arz edilmiştir. Buna göre, tövbe eden şahıs tövbesinde samimi gözüküyor ve iyi hali gözleniyorsa Hanefî mezhebinin görüşü esas alınacaktır. Tedip amaçlı bir tazir cezası veya hapis cezası uygun görülebilir. Ayrıca tövbenin suçlu yakalanmadan yapılması gerekir. Eğer böyle bir şey anlaşılamıyorsa tövbesine itibar edilmez. Had cezası kapsamında öldürülür. Bu karardan sonra Kanunî, tüm Osmanlı coğrafyasındaki kadıların bu görüşü esas almalarını emreden bir ferman göndermiştir.⁶⁶

⁶² مَا عَلِمْتُ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ، وَأَنَّ الْهَجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا، وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ bk. Müslim, "İmân", 192.

⁶³ İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'e hakaret meselesine gösterdikleri hassasiyetten dolayı bu konuda özel eserler kaleme almışlardır. Takiyyüddin es-Sübkî'nin (ö. 756) *"es-Seyfû'l-Meslûl 'alâ men sebbi'r-Resûl"* ve İbn Teymiyye (ö. 728) 'nin *es-Şârimü'l-meslûl* adlı eseri zikredilebilir.

⁶⁴ Bu bilgiye ilk olarak Haddâdî (ö.1010)'nin *Cevheretü'n-neyyire* adlı kitabında rastlanmaktadır. Bu, Sadrü's-şehîd'in (ö 1141) Haddâdî'den aktardığı bilgiye dayanmaktadır. Ebû Leys Semerkandî (ö.983) ve Debûsî (ö. 1039) gibi âlimler, bu görüşü devam ettirmişler. Hatta İbn Nüceym (ö. 1563), bu görüşün, fetva konusunda tercih edilen görüş olduğunu (el-muhtâr li'l-fetvâ) olduğunu belirtmiştir. İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrâhîm, *Bahru'r-râik*, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y. t.y., C. 5, s. 236, 237; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, C.4, s. 236; İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin b. Ömer, *el-'ukûdû'd-dürriyye fî Fetava'l-Hamidiyye*, Dâru'l-Manife, y.y., t.y., C. 1, s. 103, 104.

⁶⁵ EBÜ YÛSUF, s. 200.

⁶⁶ İBN ÂBİDİN, *el-'Ukûdû'd-dürriyye*, C. 1, s. 105; DÜZENLİ, Pehlül, *Ma'ruzât*, Klasik, İstanbul, 2013, s. 227, 29.

(b) Hataneyn (Hz. Osman ve Hz. Ali'ye sövmek)

Hanefî doktrin kitaplarında, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye (Hataneyn) sövmenin failin kâfir olmasını gerektiren bir fiil olmadığı ifade edilmektedir.⁶⁷ Ebüssuûd Efendi, bir fetvasında dört büyük halife (çaryâr) söven bir kişiyi öldüren kişinin, şahsı sövgü tahrikiyle öldürmesi kesinse bu şahsın dava edilmeyeceğine dair fetva vermiştir.⁶⁸ Ebüssuûd Efendi, bu fetvasının kanunlaşması yönünde ayrıca padişaha teklifte (arz) bulunmuştur. Durum böyle olmakla birlikte bu fetvadan Hz. Osman ve Hz. Ali'ye küfreden kişilerin öldürülmesi gerektiği sonucu çıkmamaktadır.

(c) Hz. Peygamberin ashabına söven kişilerin şahitliği

Hz. Peygamber'in, insanlık tarihi içerisinde en hayırlı insanların kendisinde en yakın olanlar, sonra bu gruba tabi olanlar sonra da bu ikincilerine tabi olanlar olduğunu haber vermektedir.⁶⁹ Burada işaret edilen üç sınıf; *sahâbe*, *tabiîn* ve *etba'u't-tâbiîn* zümresidir. Bunlar içerisinde, sahâbenin, ilk defa peygamber olarak ortaya çıkan bir kişiye inanmanın zor bir tercih olacağından hareketle, insanların en hayırlısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ebû Yûsuf, böylesine önemli bir yere sahip olan zümreye söven bir kişinin şahitliğinin kabul edilmeyeceğini savunmuştur. Çünkü günlük hayatında, ailesine ve diğer Müslümanlara sıklıkla söven bir kişinin şahitliği kabul edilmezken⁷⁰ ashâba bir defa da olsa söven birinin şahitliği evleviyetle kabul edilmez.⁷¹

Ebüssuûd Efendi, Muaviye'ye lanet eden kişilerin de ağır tazir (tazir-i belîğ) cezasına çarptırılacağını, “*Muaviye hayırlı kişi değildir!*” şeklinde daha basit düzeydeki söylemlerin ise tazir cezası ile cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır.⁷²

e. Meleklerle Sövmenin Hükmü

Meleklerle sövmek de peygamberlere sövmekle eş kabul edilerek failin mürtet olacağı hükmüne varılmıştır.⁷³ Zira melek, kutsal kitap ve peygamberlere iman, İslam'ın temel inanç esaslarındandır.

⁶⁷ İBN ÂBÎDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, C. 4, s. 72.

⁶⁸ DÜZDAĞ, Ertuğrul, Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı, Gonca, İstanbul, 2009, s. 165.

⁶⁹ İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, C. 7, s. 259, Dârü't-tâc, Lübnân, 1989, C. 6, s. 404.

⁷⁰ ZEYLAÎ, C. 4, s. 223.

⁷¹ MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr Li Ta'îlî'l-Muhtâr*, Matbaâtü Halebi, Kahire, 1937, C. 2, s. 148; SİĞNÂKÎ, C. 16, s. 75.

⁷² DÜZDAĞ, s. 165.

⁷³ HASKEFÎ, s. 346.

3. Fail

Dini değerlere hakaret suçunun doktrinde genel anlamda ele alınan şeklindeki faili, Müslüman herhangi bir kişidir. Bununla birlikte, farklı hükümlere tabi olan failler bu başlıkta ele alınmıştır.

a. Zımmîlerin Hz. Peygambere Sövmesi

Müslüman bir kişinin Hz. Peygamber'e sebb etmesi, onun küfrünü ve katlini gerektirse de zımmî bir kişinin bu eylemi, kendisine uygun bir tazir cezası verilmesini gerektirir. Genelde de bu cezalar ıslah etmeye yöneliktir. Hanefîler, görüşlerini şu şekilde delillendirmektedirler: Onların dininde Allah'tan başkasına ibadet etmek ve Hz. Peygamber'i yalanlamak alışıldık bir şeydir. Zimmet sözleşmesini bozan zimmi, mürtet kabul edilir. Oysaki onlar, bu söylemleriyle her ne kadar kötü bir fiil işlese de İslam devletiyle yapmış olduğu zimmet sözleşmesini bozmuş olmazlar. Nitekim onların Hz. Peygamber'e olan hakaretleri, Allah'a hakaret etmeleri gibidir. Asırlar boyu tevhitte saparak zaten bunu yapmaktadırlar. Zira teslis inancı da Allah'a karşı bir hakarettir. Oysaki bu durum hakaret kabul edildiğinde, Hristiyanlar'ın tarih boyunca yaptıkları zimmet anlaşması gereği olarak huzur ve barış içerisinde Müslümanlarla yan yana yaşadığı bilinmektedir. Burada Hanefîler, zimmet sözleşmesinin bağlayıcılığını, onların ödemiş oldukları cizye ile irtibatlandırmaktadır. Ayrıca Müslüman bir kişinin Hz. Peygamber'e sövmesi, *riddet* yani dinden çıkma olarak değerlendirilirken Müslüman olmayan bir kişi olarak zimminin bu eylemi *küfür* olarak nitelenir. Burada da şöyle bir kural vardır. Gayrimüslim bir kişi devletle zimmet sözleşmesi yaptığı zamanda, küfür içinde olması zimmet sözleşmesi yapmasının başlamasına mani değilse zaten küfür içinde olan birinin sonradan (târi') tekrar bir küfür eylemine karışması, evleviyetle zimmete mani değildir. Zira kural olarak, sonradan olan bir şeyi izale etmek (def'), yerleşik olanı tamamen ortadan kaldırmaktan (ref') daha kolaydır.⁷⁴ Durum böyle olmakla birlikte, tarihin bir noktasından sonra, Ebüssüd Efendi'nin kanun teklifiyle, aleni olarak herhangi bir peygambere söven, Müslüman ya da gayrimüslim kişinin katlinin gerektiği, Osmanlı'da kanun haline gelmiştir.⁷⁵ İmam Mâlik ve bir görüşünde İmam Şafî'ye göre ise Hz. Peygamber'e sövmek nasıl ki bir Müslüman bir vatandaşın sahip olduğu iman ile çelişiyorsa zimmi bir vatandaşın Hz. Peygamber'e sövmesi de almış oldukları emân (hayat güvencesi) ile çelişmektedir. Dolayısıyla devletin bu fiili

⁷⁴ HADDÂDÎ, C. 2, s. 276; KEMÂLÜDDÎN İBNÜ'L-HÜMÂM, Muhammed b. Abdülvâhid, **Fethu'l-kadir**, Mustafa el-Bâbî matb. Mısır, 1970, C. 6, s. 62; MOLLA HÜSREV, Mehmed b. Ferâmurz, **Dürrü'l-hükkâm Şerhu Gururi'l-ahkâm**, Dâru l-hyâi'l-kütübi'l-'Ârâbî, y.y., t.y., C. 1, s. 299.

⁷⁵ AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri IV. Kitap, s. 42.

işleyen kişilerin can güvenliğini sağlama gibi bir zorunluğu bulunmamaktadır. Çünkü İmam Şafî'ye göre zimmet sözleşmesi, emân yani emniyet garantisi verme hususunda, imanın gerisinde kalır. Yani, devletin emniyetini garanti ettiği asıl kıstas, Müslüman olmaktır. Gayrimüslim olarak devletin vatandaşına emniyet garantisi vermesinin ölçütü de bu vatandaşlarla yapılan zimmet sözleşmesidir. Dolayısıyla içerisinde yaşanan devletin korumayı en temel gaye edindiği *dinin korunması* şeklindeki güçlü ve asıl kuralını ihlal eden, buna göre halef ve tâli olanı (zimmet sözleşmesini) evleviyetle ihlal etmiş olur.⁷⁶ Bununla birlikte, Hanefîler'e göre, bu eylemlerde bulunan zimmiler, dârü'l-harbe kaçır ya da İslam ülkesinde bir bölgeye hâkim olup devletle savaşlırlarsa o zaman bu yapmış oldukları suçlar da değerlendirilir. Çünkü artık bu durumda zimmet sözleşmesinin bir anlamı kalmamıştır.⁷⁷

Hanefîler'e göre, Hz. Peygamber'e sövmenin zimmet sözleşmesini ihlal etmediğinin delili şudur: Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde Yahudiler, *selam* kelimesini bozup iğneleyici bir şekilde, *es-Sâmu Aleyküm* yani "*Sâm (ölüm/zehir), üzerine olsun!*" demişlerdir. Hz. Aişe, ince zekâsıyla onların *es-Selamu Aleyküm* demek yerine kelime oyunu yaptıklarını fark etmiş ve "*Sam ve lanet sizin üzerinize olsun!*" diye karşılık vermiştir. Bunu duyan Hz. Peygamber, "*Aceleci olma Ayşe, Allah tüm işlerde yumuşak olmayı sever.*" buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hz. Ayşe "*Ne dediklerini duymuyor musun?!*" diye heyecanla karşılık verince, Hz. Peygamber, "*Duymadın mı, 'Sizin üzerinize olsun/Ve âleyküm!...' diyerek bu sözlerini kendilerine iade ettim?!*"⁷⁸ diye cevap vermiştir. Bu sözler, Hz. Peygamberin olayları şahsileştirmemesini, esnekliğini,engin hoşgörüsünü, siyasetten, yönetime, oradan eğitime hayatın her alanında yumuşak, zamana yayıcı, tedrici bir tebliğ yöntemini benimsediğini ve hiçbir zaman ağızına kötü söz almadığını göstermektedir.⁷⁹

b. Failin Kadın Olması

Başta Hz. Peygamber olmak üzere, dini değerlere hakaret eylemi, irtidât suçu kapsamında değerlendirildiği için failin alacağı ceza ölümdür. Ebû Hanîfe'ye göre, suçu işleyenin kadın olması durumunda, aynen irtidât suçunda

⁷⁶ قَالَ الشَّافِعِيُّ سَبَّ النَّبِيِّ ﷺ يَنْقُضُ الْعَهْدَ لِأَنَّ عَقْدَ الذِّمَّةِ خَلْفَ عَنِ الْإِيمَانِ فِي إِفَادَةِ الْأَمَانِ فَمَا يَنْقُضُ الْأَصْلَ الْأَقْوَى يَنْقُضُ الْخَلْفَ الْأَدْنَى بِطَرِيقِ الْأَوَّلَى bk. MOLLA HÜSREV, C. 1, s. 299.

⁷⁷ KUDÜRÎ, Ahmet b. Muhammed, **el-Muhtasar**, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, 237; Kasânî, C. 7, s. 113; MERGİNÂNÎ, C. 2, s. 405; ZEYLÂÎ, C. 3, s. 281.

⁷⁸ BUHÂRÎ, "Deâvât", 58.

⁷⁹ KUDÜRÎ, Ahmed b. Ebî Bekr, **et-Tecrid**, Dârü's-selâm, Kahire, 2006, C. 12, s. 6265; CESSÂS, C. 6 142.

olduğu gibi, fail öldürülmeyip yeniden Müslüman olması için çaba gösterilir. Pişman olup tövbe edene kadar da hapsedilir.⁸⁰

V. DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇUNUN HUKUKİ SONUÇLARI

A. Tekfîr, İrtidat ve Maddi Müeyyide

Dini değerlere hakaret suçu, İslâm'ın korumayı amaç edindiği beş tümel ilkenin başında olan *dinin korunması* kapsamında olduğu için genelde, dinden çıkma (irtidât) suçu bağlamında değerlendirilmektedir. Burada, klasik irtidât ve küfür söylemleri neticesinde mürtet kabul edilme arasında bazı farklar bulunmaktadır. Şöyle ki bilindik irtidât suçunda kişi, sahip olduğu İslam inancını bilinçli bir şekilde terk ederek başka bir inanca geçmektedir. Burada ise bir anlık öfke gibi bir saikle kişinin İslâm'ın kutsallarını küfrederek hedef alması söz konusudur. Kişi, bu söylemiyle İslâm'dan çıkmak gibi bir niyeti olmasa da bu sonuç gerçekleşmektedir. Fakat her dini değerlere hakaret suçunda ölüm cezası gerekmemektedir. Klasik irtidât suçunda, kişinin İslam inancını terk etmesi, bir şüpheye dayalı ise önce bu konudaki şüpheler giderilmelidir. Yine de küfründe ısrarcı olan kişilere ölüm cezası verilebilmektedir. Yapılan çağrılara rağmen tekrar İslâm'a dönmeyip öldürülmeyen kişilerin varlığı söz konusudur. Bulunduğu Müslüman toplum içerisinde dinden çıkmayı istemese de söylemleriyle Müslüman olmayan biriymiş gibi davranarak sahip olduğu inancı galiz sözlerle hedef almaktadır. Bu da büyük bir tezat doğurmaktadır. Burada irtidât suçunun kabaca cezasının ölüm olacağından hareketle, dini değerlere hakaret eden kişilerin öldürülmesi gerektiği gibi bir algıya kapılmamak gerekir. Özet olarak ifade etmek gerekirse, dini değerlere hakaret suçunda fail, kullandığı küfür kelimeleriyle (elfâz-ı küfür), mürtet kabul edilerek dinden çıkmış ve nikâhının feshedilmesi sonucu çıkmıştır.

Hanefî mezhebinde, dini değerlere hakaret suçu, irtidât kapsamında değerlendirilmektedir. Çünkü fâil, küfür söylemleriyle dinden çıkmış sayılır. Burada kişinin iradi olarak dinden çıkmayı istemesi şart değildir. Zira İslâm âlimleri, İslâm'ın temel hükümlerinden birine hakaret etmeyi, alaya almayı veya bunlardan birini hafife almayı, ittifakla tekfîr gerekçesi olarak kabul etmiştir.⁸¹ Dolayısıyla bu suçun faili, mürtet, yani irtidât etmiş kabul edilir. Mürtet olan kişinin eşiyle olan evlilik bağı feshedilir. Tövbe edip yeniden iman etmedikçe, yeni bir

⁸⁰ EBÛ YÛSUF, s. 199; İBN ÂBİDÎN, *Reddû'l-muhtâr*, C. 4, s. 234.

⁸¹ YAVUZ, "Tekfîr", C. 40, s. 353.

nikâh yaparak eski eşine dönemez. Buna ilaveten, mürtet kişinin alacağı ceza, fail erkekse ölüm, kadınsa hapis cezasıdır. Bununla birlikte, İslam devletlerinden irtidât edip ölüm cezasına çarptırılmayan kişilerin varlığı, ölüm cezasının had olmadığını göstermektedir. Erkek mürtedin cezasının ölüm olması gerektiği konusunda mezhepler arasında icma olduğunu söyleyen genel kanaatin aksine, mürtedin tövbe edinceye kadar İslam’a davet edilmesi gerektiğini söyleyen hukukçular da bulunmaktadır. Müslüman bir toplumda mümin bir şekilde yaşayıp sonradan din değiştirme şeklinde dinden çıkma yahut hakaret neticesinde dinden çıkma durumlarında, failin gayrimüslimlere verilen müstemenlik yahut zimmilik statüsünün verilemeyeceği konusunda fikir birliği vardır.⁸²

İrtidat suçunun ölümle cezalandırılması, her ne kadar mezheplerin icma ettiği bir husus gibi kabul edilse de bu konuda icmanın bulunmadığını söyleyenler de vardır. Ayrıca son dönemdeki bazı yorumlara göre, her irtidât eden kişinin öldürülmesi gerekmemektedir. Bu yoruma göre, Kur’ân-ı Kerîm, irtidât suçunun dünyevi cezasından söz etmemiştir. Bazı hadislerde ise “*irtidât edip cemaatten ayrılan*”, “*Allah ve Resûlüne savaş açan*” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Hanefi mezhebinde irtidât eden kadına ölüm cezası verilmeyişinin gerekçesinin kadının fitraten savaşçı olmayışıyla açıklanması, irtidât eyleminin ilk dönemlerde ölüm cezasıyla cezalandırılmasının kamu düzeninin sağlanması amacıyla gerçekleştiği yönünde bazı yorumlara kapı aralamıştır.⁸³ Bu da objektif cezalandırılabilme açısından fiilin cezalandırılabilmesi için eylemin kamu barışını bozmaya elverişli olması gerektiği gibi bir yoruma imkân vermektedir.

Müslüman bir kişi, İslam dinini terk ederse mürtet sayılır. Bunun neticesinde hemen bu kişiye mürtet hükümleri uygulanmaz. Önce tekrar Müslüman olmaya davet edilir. Zihnindeki şüpheler giderilir. Bu şekilde müspet bir cevap alınamazsa tehdit dilinin dozu artırılır. Netice elde edilmemesi durumunda ise mürtet hükümleri uygulanır. Ömer b. Abdülaziz’e bir memur, yazdığı mektupta Yahudi’yken Müslüman olan bir kişinin tekrar önceki dinine döndüğünü haber vererek, uygulanacak hükmü sormuş. Halife de önce İslam’a davet etmesini, kabul ederse onu serbest bırakmasını, kabul etmezse sopa ile tazir cezası vermesini, yine de kabul etmezse mızrağın ucunu göğsüne dayamasını, buna rağmen kabul etmezse onu öldürmesini emretmiştir. Sözü geçen kişi, son seçenek kendisine uygulandığında tekrar Müslüman olduğunu belirtmiş ve serbest bırakılmıştır.⁸⁴

⁸² İNCE, C. 35, s. 91.

⁸³ İNCE, İrfan, “Ridde”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2008, C. 35 s. 91.

⁸⁴ EBÛ YÛSUF, s. 199.

B. Manevi Müeyyide

İslam hukukunun kendine özgü (sui generis) özelliklerinden biri de suçların maddi yaptırımlarının yanında manevi müeyyidelerinin de olmasıdır. Buna göre, Kur’ân-ı Kerim’de mürtet sayılan bir kişinin maddi cezasına değil, manevi yaptırımına işaret edilmiştir. Buna göre, Müslümanken küfrü tercih edenleri, Allah’ın gazabı ve büyük bir azap beklemektedir.⁸⁵

C. İrtidat Hükümlerine Tabi Dini Değerlere Hakaret Suçunun Nikâha Etkisi

Bir kişinin mürtet sayılması neticesinde, eşiyle olan nikâh bağının kesin olarak feshedilmesi gerekir. Zira bir Müslümanın dinen kâfir sayılan bir kişiyle evlenmesi bâtıldır. Tekrar dine girer ve eski eşine dönmek isterse yeni bir mehir vermek koşuluyla yeniden nikâh kıyması ve doğal olarak eşinin bu akde rızasının olması gerekir.⁸⁶

Mahkeme kayıtlarında, eşler arasındaki nikâh bağının kesin olarak ortadan kalktığı kadınlar için “... *İsimli kadın mübâne olmuştur.*” “*Mübâne oldum.*” gibi ifadeler kullanılmıştır.⁸⁷ Zira fesih, talak haklarını düşürme noktasında boşanmadan farklı olsa da birlikte yaşama hususunda kesin ayrılık durumu oluşturmaktadır.

D. Tövbenin Cezaya Etkisi

Kutsal değerlere küfreden kişinin tövbe edip imanını tazelemesinin cezaı düşürmesi konusu, önem arz etmektedir. Burada tövbenin cezaya olan etkisinde, diğer kutsal değerlere yapılan hakaretle Hz. Peygamber’e yapılan hakareti ayırmak gerekir. Diğer hakaret suçları, tövbenin cezaı düşürmesi konusunda irtidât suçuna benzemektedir. Müslüman bir kişinin Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere küfretmesi ise kul haklarını (hakku’l-âdemî) ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu suç tipi, tövbenin geçerli olmadığı bir had suçudur. Bununla birlikte Peygambere hakaret suçu, cezanın şekli açısından irtidât hükümlerine tabidir. Zira İslam ceza hukukundaki genel kabule göre, Hz. Peygamber’e veya diğer peygamberlere hakaret, kazif suçu gibi, kişi (kul/hakku’l-âdemî) haklarını ihlal

⁸⁵ Bk. Nahl, 16/106.

⁸⁶ EBÜ YÛSUF, s. 199.

⁸⁷ “... benim dîn ve îmânıma sebbedip ondan nâşi ben mezbûrdan **mübâne** olmamla...” bk.. EROL Rasim-ATAY Sabri, **Davut Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İstanbul, Kültür A.Ş., 2019, s. 535.

eden bir fiildir. Bundan dolayı Allah haklarını ihlal eden suçların aksine, cezanın tövbe ile düşmesi mümkün değildir. Yani Allah'a hakaret suçunda tövbe geçerlidir. Bu durumda, Hz. Peygamber'in suçluyu affetmesi gerekir ki bu da sadece O'nun yaşadığı zamanla sınırlı olan bir durumdur.⁸⁸

Osmanlı uygulamasındaki örnek vakalar da gelenek ile paralellik arz etmektedir. Bir hukuki belgeye göre, *Karamanlı Şeyh* adlı bir şahıs, İslam'ın keskin hükümlerini inkâr edip Hz. Peygamber'i tahkir etmiştir. Sonrasında tövbe etmesine rağmen (Tövbeyi yakalandıktan sonra yapmıştır.) Ebû Hanîfe'nin görüşünün aksine, diğer mezhep imamlarının görüşlerin esas alınarak failin katline hüküm verilmiştir. Bir dönüm noktasından sonra, Ebüssuûd Efendi'nin maruzatıyla Osmanlı hâkimleri, hukuk birliğinin sağlanması açısından bu görüşle hüküm verme konusunda yetkilendirilmiştir.⁸⁹ Yine Tanzimat döneminde çocuğuna, “*Sizin Allah'ınızın ve Peygamber'inizin dini...*” diye söven *Şekerci Ali* adındaki kişiye, tövbe yapmasına rağmen alınan fetvalar ve o beldedeki fakihlerin kararı ile ölüm cezası verildiği kayıtlara geçmiştir.⁹⁰ Esasında bu ikinci olay, Osmanlı fetvaları ile tezat teşkil etmektedir. Zira anlık öfke ile dini mukaddesata söven kişiler için öngörülen ceza genelde, tazir, bazen tazir-i şedid/şiddetli dayak ve her durumda da tecdîd-i imân ve nikâhtır. Bu durumun pek çok örneği, *öfke halinde yapılan hakaret* adlı başlıkta incelenmiştir.

Daha önce de zikri geçtiği üzere, Peygamberimiz ve peygamberlere yapılan sövme fiiline dair İbn Âbidîn'in farklı bir yorumu söz konusudur. O, Hanefî ve Mâlikîler'in zıddına, peygamberlere hakaret suçunun tövbe ile düşeceğini savunmaktadır. Oysaki pek çok Hanefî âlime göre, Peygamberimiz ve diğer peygamberlere yapılan hakaret suçunun cezası, tövbe ile düşmemektedir. Ebû Hanîfe'den de peygamberimize söven bir kişinin tövbesinin kabul edilemeyeceğine dair rivayet olduğu gibi kabul edileceğine dair rivayetler vardır. Öldürülmesine dair rivayet, tövbe etmemeye bağlanmıştır. Nitekim İbn Âbidîn, Ha-

⁸⁸ MOLLA HÜSREV, C. 1, s. 299; DÂMÂD EFENDİ, C. 1, s. 677; İBN ÂBİDİN, *Reddû'l-muhtâr*, C. 4, s. 236.

⁸⁹ Zındık olan ve dini değerlere hakaret eden kişilerin tövbe etmesiyle Ebû Hanîfe'ye göre tövbe kabul olup idam cezası düşmesine ve şahsın birçok kez tövbe edip iman tazelemesine rağmen idam edilmesi, Ebüssuûd tarafından şöyle açıklanmıştır: Dinden çıkmış olan kişilerin (zındık) tövbesinin kabulü için yakalanmadan tövbe etmeleri gerekir. Yani yakalandıktan sonra yapılan tövbenin geçerliliği yoktur. Adı geçen şahıs da yakalandıktan sonra tövbe etmiştir. Bu durumda, Ebû Hanîfe'ye göre, tövbesi yine geçerli olup idam cezası düşmesi gerekirken diğer imamların görüşü esas alınarak dini değerleri önemsemeyen kişilerin tövbelerine itibar edilmeme kurala bağlanmıştır. Böylece Osmanlı kadılarının, diğer mezhep imamlarının görüşleri doğrultusunda bu tarz suçluların idamına hükmetmeleri emredilmiştir. Bk. DÜZDAĞ, s. 294.

⁹⁰ DÜZDAĞ, s. 293; KOÇ, s. 153.

nefiler içinde bu suçu işleyen kişinin tövbesinin kabul edilmeyeceğine dair bir rivayetin bulunmadığını savunmaktadır.⁹¹

Yukarıdaki kuralın bir sonucu olarak, Allah’a karşı hakaret suçlarında tövbe geçerlidir. Zira bu fiil, kul haklarını ihlal etmemekte ve Allah haklarını ihlal suçlarında tövbe geçerli kabul edilmektedir.⁹²

E. Alkolün Suça Etkisi

Bir Müslümanın Hz. Peygamber’e hakaret etmesinin irtidât suçu bağlamında değerlendirildiği ve cezasının ölüm olduğuna temas edilmişti. Bu suçun sarhoşken işlenmesi durumunda, sahâbeden Hz. Ebû Bekir ile Ebû Hanîfe ve Mâlikî mezhebinin ileri gelen âlimleri, failin aynı cezaya çarptırılacağını belirtmişlerdir. Bazı âlimlere göre, alkol alan kişinin ceza sorumluluğunun düşmeyeceği konusunda icma vardır.⁹³

Ebüssuûd Efendi’ye göre, bir kişi alkol alırken “*Bu, ne gösterişli (şaşalı) ne güzel bir nesnedir!*” deyip içmeyenin ağzına ve eşine cima sözcüğüyle (cinsel ilişki) sövse yanındaki de “*İyi edersin!*” dese ikisi de kâfir olur. Bunların öldürülmeleri mubahtır.⁹⁴ Burada, Ebû Hanîfe’nin benimsediği, İslam ceza hukukunda, iradi sarhoşluğun cezai ehliyeti düşürmemesi şeklindeki görüşün Ebüssuûd Efendi tarafından benimsendiği gözükmemektedir. Oysaki başka bir fetvasında sarhoş iken Müslüman olan biri⁹⁵ başka Müslüman birine “*Be, Peygamberini ve Tanrısına filan ettiğim!*” diyen kişi kâfir olur, eşi de kendisinden boşanmış olur.⁹⁶ şeklinde fetva vermiştir.

VI. DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇU İLE ALAKALI BAZI HÜKÜMLER

A. İkrâh Altında Dini Değerlere Hakaret ve Bunun İman ile Nikâha Etkisi

Nikâh bağının feshine sebep olan hususlardan biri, tarafların irtidât ederek dinden çıkmasıdır. Dini değerleri hafife almak, inkâr etmek veya aşağılamak

⁹¹ İBN ÂBİDİN, *Reddû'l-muhtâr*, C. 4, s. 233, 236.

⁹² MOLLA HÜSREV, *Dürerü'l-hükkâm*, C. 1, s. 300.

⁹³ Konu ile ilgili, büyük Şafîî âlimi Takıyuddin es-Subkî'nin (ö. 1355) *es-Seyfü'l-meslûl 'lâ men sebbe'r-resûl*, adlı eseri vardır. bk. MOLLA HÜSREV, *Dürerü'l-hükkâm*, C. 1, s. 300.

⁹⁴ DÜZDAĞ, s. 168.

⁹⁵ Bu kişi için “*melun*” ifadesi kullanılmaktadır.

⁹⁶ DÜZENLİ, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 325; 328; DÜZDAĞ, s. 169.

gibi, elfâz-ı küfürden kabul edilen sözler, kişinin dinden ve imandan çıkmasını gerektirir. Ayrıca bu kişilerin nikâhlarının feshedilmesi gerekir. Burada, Hanefîler'e göre feshin talak haklarından birini azaltan bir ayrılık yöntemi olmadığını da belirtmek gerekir. Bu sözleri kullanan ciddi olsun olmasın imandan ve dinden çıkmış kabul edilir. Feshin niteliği kesin bir ayrılık gerekçesi olsa da talâk hükümlerine tabi değildir.⁹⁷ Bu nedenle, irtidât eden kişi, tövbe edip tekrar eşiyle nikâh yaptığında, talak haklarından biri eksilmiş olmaz.

İslam hukukuna göre hiçbir zorunluluk hali olmadan bir kişi, Hz. Peygamber'in "*Muhammed*", "*Ahmet*" şeklindeki isimlerinden birine veya künyesi olan *Ebu'l-Kasım*'a küfretse, kalben bu fiilinden rahatsız bile olsa dinden çıkmıştır. Bu kişinin nikâh bağının feshedilmesi gerekir. Bununla birlikte, ikrah altında olmak ise bir zorunluluk halidir. Böyle bir zorunluluk halinde bu suçu işleyen kişi, ne mürtet sayılır ne de eşinden boşanmış kabul edilir. İkrah, kişinin ölüm ve bir organ kaybı tehdidiyle bir şeye zorlanmasıdır. Vurma ya da hapsedilme tehdidi, ikrah kapsamında değerlendirilmez.⁹⁸ Dolayısıyla bir Müslüman, *harbî* yani Müslüman olmayan düşman bir gücün elinde tutsak iken kendisinden Hz. Peygamber'e küfretmesi istense, burada üç ihtimal vardır. Birincisi, Müslüman olmayan ve "*Muhammed*" diye anılan bir kişiye ya da başka bir Muhammed'e niyet ederek küfretse⁹⁹ bu hareketin faili, dinden çıkmaz ve nikâhı devam eder. İkinci ihtimalde, ölüm tehdidi altında aklına hiçbir şey gelmeden kendisinden istenilen hakaret ve küfrü yapan kişinin birinci ihtimalde olduğu gibi, ne imanı ne de nikâhı bir zarar görür. Zira bu durum, yasakları çiğnemeye ruhsat veren zorunluluk halidir. Üçüncü ihtimalde; kişi başka bir Muhammed'e hakaret söyleminde bulunmaya niyet etse, fakat kalbinden bahsi geçen herhangi bir Muhammed'i geçirmeyi bırakarak küfrederse eşi kendisinden boş olur. Çünkü bu zorunluluk halinden çıkacak bir gerekçe bulmuşken buna sarılmayı bırakmış ve bilerek ve isteyerek (tâiğan) peygambere sövmüştür. Kasten peygambere sövmek ise kişiyi hem dini anlamda (diyâneten) hem de yargısal (kazâi)

⁹⁷ KILIÇ, Seval, "16. Yüzyıl Üsküdar'ında Evliliğin Sona Erme Halleri", *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, C. 13, S. 1, s. 159.

⁹⁸ KUDÜRÎ, *el-Muhtasar*, s. 229; SUĞDÎ, Ali b. Hüseyin, *en-Nütef fi'l-fetâva*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, C. 6, s. 701.

⁹⁹ Serahsî, İmam Muhammed'in Hz. Peygamber dışında herhangi bir Müslüman Muhammed demeyip gerçek hayatta gerçekleşmesi pek mümkün olmayan Hristiyan bir Muhammed'e olan sövgü örneğini vermesinin sebebini şöyle açıklamıştır: sövgünün her türlüşünün kötü olmasına karşın Müslümana olan sövgünün hadiste de belirtildiği üzere (BUHÂRÎ, "Fiten" 8), fâsıklık olmasından dolayı, farazi örnekte bile Müslümana küfretme örneğini vermemiştir. Zira Kerhî'nin de ifade ettiği üzere, bir Hristiyan'a sövmenin haramlığının derecesi, Müslümana sövmenininkinden daha alttadır. bk. SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed Şemsü'l-eimme, *el-Mebsût*, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, t.y., C. 24, s. 130, 131; İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim, *el-Bahrü'r-râik*, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Beyrut, t.y., C. 8, s. 83.

anlamda din dışına çıkarır. Bunun neticesinde o kişinin üzerine birçok hüküm uygulanır. Buna ilaveten, eğer ikrah altında olan kişinin aklına başka bir kişi gelmese ve istemeden denileni yapsa bunun kişinin inancına ve nikâhına bir zararı yoktur.¹⁰⁰ Büyüklere ve kutsallara hürmetin yüksek olduğu Anadolu medeniyetinde, çocuklara *Muhammed* ismi yerine *Mehmet* isminin verilmesinin sebebi de bu düşüncedir. Çünkü bir kişi *Muhammed* isimli şahsa hakaret etmesi durumunda her ne kadar ilgili şahısla muhatap olsa da hem Hz. Peygamberin isminin şerefi hem de gerçek manada böyle bir eylemin gerçekleşmesi neticesinde kişinin dinden çıkması ve nikâhının düşmesi ihtimali söz konusudur.

Hız. Peygamber'e sövme konusunda ölüm tehdidi ile ikrah altında olan kişinin yapması ideal ve faziletli olan seçenek; azimet/ruhsat olarak iki başlıkta ele alınabilir.

1. Ruhsat (Geçici Hüküm)

Yapmaması durumunda gerçekleşmesi mümkün bir ölüm tehdidiyle karşılaşan bir kişinin kalbinden başka bir kişiyi geçirerek Hız. Peygamber'in adına hakaret etmesi, normal şartlar altında bir Müslümanın mürtet olmasını gerektirir. Fakat böyle bir zorunluluk hali, eylemin mubah kabul edilmesini gösteren geçici bir ruhsat durumudur. Nitekim tebliğin ilk yıllarında Ammâr b. Yâsir, üzgün bir şekilde Hız. Peygamber'in yanına gelmiş, Hız. Peygamber de ona neyin olduğunu sormuştur. Ammâr, kendisini kötü hissettiğini ifade ederek Peygambere sövmedikçe ve Mekkelilerin tanrıları için güzel sözler sarf etmedikçe müşriklerin kendisini öldüreceklerini, bunun üzerine son kertede dediklerini yapmak zorunda kaldığını üzülen ifade etmiştir. Hız. Peygamber ise bu söylemlerde bulunurken kalbinden neler geçtiğini sormuştur. Ammâr da bu esnada kalbinin imanla dolu olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Hız. Peygamber, yaptığı hareketinden dolayı Ammâr'a kızmamış aksine, böyle bir hareketi tekrarlamaları durumunda aynı sözleri yine söyleyebileceği ruhsatını vermiştir. Bundan hareketle Hanefî hukukçular, ikrah gibi zorunluk hallerinde Ammâr'ın yaptığı gibi, kalbin iman ve Peygambere saygı içerisinde dolu olması şartıyla böyle bir ruhsatın ve geçici hükmün bulunduğunu haber vermiştir. Bununla birlikte, bu ruhsata izin verilmiş olması eylemin suç oluşunu değil, verilecek cezayı ortadan kaldırdığını belirtmek gerekir.¹⁰¹ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, iman ettikten sonra küfre bulaşan kişiler

¹⁰⁰ ŞEYBÂNÎ, *el-Asl*, C. 7, s. 396; SİĞNÂKÎ, *Nihâye*, C. 2, s. 314; AYNÎ, Mahmud b. Ahmed Bedruddin *el-Binâye*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, C. 11, s. 74; İBN NÜCEYM, C. 8, s. 83.

¹⁰¹ HÂKİM EN-NİSÂBÜRÎ, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ale's-sahihayn*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, C. 2, s. 389; SERAHSÎ, C. 24, s. 43; KASÂNÎ, C. 7, s. 177.

için Allah'ın gazabı ve büyük bir azap olduğu haber verilmektedir. Bu ceza, onların dünyayı ahirete tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, ikrah altında olan kişilerin kalpten iman etmeleri durumunda bu hükümden istisna tutulacakları haber verilmektedir.¹⁰²

2. Azimet (Asli Hüküm)

Her ne kadar bu durumda, ruhsattan yararlanmak meşru olsa da ideal ve azimet kabul edilen seçenek, sonucu her ne olursa olsun bir Müslümanın bu tehlide boyun eğmemesidir. Nitekim Hubey b. Adiy, Hz. Peygamber'e sövme tehdidine boyun eğmeyip şehit edilince Hz. Peygamber *"O, şehitlerin en üstünü ve cennetteki arkadaşımdır."*¹⁰³ buyurmuştur. Hanefî hukukçular, bu hadisten yola çıkarak inkâr ve hakaret teklifine boyun eğmemenin azimet olduğunu haber vermişlerdir.

B. Dini Değerlere Hakaret Eden Bir Kişinin Bu Fiilinden Dolayı Bir Kişi Tarafından Öldürülmesinin Cezası

Hz. Peygamber, Peygamber'e küfreden, Yahudi bir kadını veya ümmü veled kölesini öldüren kişinin cezasını kovuşturmamıştır.¹⁰⁴ Başka bir rivayette Hz. Peygamber, kendisine küfreden bir kadını öldüren adamı affetmiştir. Yine başka bir rivayette anlatıldığına göre, bir adam Hz. Ebû Bekir'e sövmüş, başka bir sahâbî de *"Müsaade et, bu adamı boynunu vurayım!"* deyince Hz. Ebû Bekir, *"Böyle bir filden dolayı bu yetki, Hz. Peygamberden sonra hiç kimseye verilmemiştir."* şeklinde karşılık vermiştir. Terim anlamıyla öldürülmesinden dolayı devlet tarafından kan davası güdülmeyen ya da diğer bir ifadeyle faili cezalandırılmayan kişiler için *"Kanı heder oldu."* ifadesi kullanılmaktadır. Mürtet kişinin öldürülmesinde ya da ona müessir fiil uygulanmasından dolayı kısas hakkı söz konusu olmamaktadır. Yani bir kişi kasten bir mürtedi öldürse yahut bir organını kesse, Cessâs, Hz. Peygamber'e söven kişiyi öldürmesi neticesinde maktulün kısas davasının düşmesini, fiilin irtidât kapsamında olduğunun delili saymıştır.¹⁰⁵

¹⁰² مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيْمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيْمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحْبُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ bk. en-Nahl, 16/106.

¹⁰³ Öldürülmeden önce iki rekât namaz kılan ilk kişidir. İBN EBÎ ŞEYBE, C. 7, s. 259; SERAHSÎ, C. 24, s. 43

¹⁰⁴ «إِنَّ يَهُودِيَّةً كَانَتْ تَشْتُمُ النَّبِيَّ ﷺ وَتَقَعُ فِيهِ فَخَنَقَهَا رَجُلٌ حَتَّى مَاتَتْ، فَأَبْطَل رَسُولُ اللَّهِ ﷺ دَمَهَا» İki rivayet için de bk. Ebû Dâvûd, "Hudûd", 2; CESSÂS, Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî, C. 6, s. 142.

¹⁰⁵ «أَنَّ شَتْمَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يوجب الردة» bk. CESSÂS, Şerhu Muhtasaru't-Tahâvî, C. 6, s. 142, C.5, s. 459; İBNÜ'L-HÜMÂM, C.6, s. 71.

VII. OSMANLI UYGULAMASINDA SUÇUN MADDİ UNSURLARI AÇISINDAN DİNİ DEĞERLERE HAKARET SUÇU

Osmanlı hukuk kayıtlarına bakıldığında, dini değerlere hakaretin farklı durum ve ruh hallerinden kaynaklandığı, dolayısıyla da cezanın da durumlara göre değiştiği gözlemlenmiştir. Çalışmanın Osmanlı bölümünde en çok yararlanılan kaynaklar, fetva mecmualarıdır. Bundan başka, Osmanlı mahkeme kayıtları olan Şeriyye sicillerine yansıyan örneklerle de çalışmada yer verilmiştir. Osmanlı Kanunnâmelerinde ise “sebb”, “şetm”, “teşâtüm”, “sövme” gibi kavramlar üzerinden yapılan araştırmalarda; “sebb-i, nebi” başlığı altında, Ebüssuûd Efendi’nin Hz. Peygamber ve diğer peygamberlere söven kişilerle alakalı fetvalarına yer verilmiş olup¹⁰⁶, müstakil bir kanunnâme maddesine rastlanılamamıştır. Onun dışında, sövme ile alakalı birçok kanunnâmede, karşılıklı sövme anlamına gelen “teşâtüm” kelimesi geçmektedir. Teşâtüm yani sövme ile ilgili müstakil başlıklar da vardır. Burada ilginç olan husus, bazı kanunnâmelerin konu başlığında, “karşılıklı darp” ve “adam öldürme” ile birlikte “karşılıklı sövme” kavramı geçmesine rağmen, sövmeyle alakalı bir düzenlemeye yer verilmemiş olmasıdır.¹⁰⁷ Fakat 3. Kitap olan, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmesinde, herhangi bir başlık ismi olmadan sövme suçu düzenlenmiştir. Burada sövmenin konusu belirtilmeden mutlak manada bu fiili işleyen kişinin eylemi, eğer kazif haddi kapsamında olup had uygulanamıyorsa toplam ceza olan 80 sopadan her üç sopa için bir akçe para cezasının alınacağı düzenlenmektedir. Fakat suçun herhangi bir sebepten dolayı tazir kapsamında değerlendirilmesi durumunda ise her iki sopa için bir akçe para cezası alınması öngörülmektedir.¹⁰⁸ Burada, küfürün konusunun dini değerlere hakarettten ziyade, şahsa yönelik küfür ve iftira içeren hakaretler olması muhtemeldir.

Osmanlı mahkemelerinde, öngörülen müeyyideler genelde, *tazir* kapsamındaki cezalardır. Bunlar; siyâseten katl (idam), ağır tazir (tazir-i şedîd/beliğ)¹⁰⁹, uzun süreli hapistir. *Tazir* olarak mutlak bir şekilde ifade edilen cezaların genel-

¹⁰⁶ İlgili konularda, kanunnamelerdeki bu bölümlere referans verilmiştir.

¹⁰⁷ Bunlardan bir kaç şü şekildedir: “Tedârûbe ve Teşâtûme ve Katl-i Nefse Mûteallik Cürmi Beyan Eyler”, “Fasl-ı Der Beyân-ı Tedârûb ve Teşâtûm ve Katl-i Nefs” bk. AKGÜNDÜZ, **Osmanlı Kanunnameleri**, 2. Kitap, 6. Kitap,

¹⁰⁸ “Eğer bir kimesne ahire, tazir lazım olacak ya da had lazım olacak şetm eylese eğer had ise üç ağaca bir akçe cürm alına, eğer tazir ise iki ağaca bir akçe cürm alına.” AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri 3. Kitap**, Fey, İstanbul, 1991, s. 91.

¹⁰⁹ Ağır tazir olarak ifade edilen bu ceza, genelde ağır dayak, yani sopa cezasıdır. Bk. AVCI, Mustafa, **Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi**, Ed. GEDİKLİ, Fethi, **II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri**, Oniki Levha, İstanbul, 2016, s. 639-656, s. 651.

de sopa olduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca söylemleriyle İslam'dan çıkmış ve nikâh bağları ortadan kalkmış sayılacağı için suçun faillerinin yeniden iman etmeleri ve nikâh kıymaları gerekir. *Tecdîd-i îmân ve 'n-nikâh* olarak ifade edilen bu yaptırım, tam da ceza olarak değerlendirilemese de müeyyide ve gereklilik olması açısından zikredilmeye değerdir.

A. Fiil

Osmanlı mahkeme kayıtlarında veya fetva kitaplarında, dini değerlere hakaret fiili olan sövme, genelde cima (cinsel ilişki) lafzıyla yapılmaktadır. Bunlara, halk dilinde sin kafli küfürler denir.

1. Muhatabın Bir Sözüne Karşılık Öfke Halinde Yapılan Hakaret

Öfke halinde yapılan fiiller, iki taraf arasındaki gerilim neticesinde, muhatabın bir sözünün etkisiyle ona reaksiyon olarak söylenen sözlerdir. Bunlar, hakaretin yönlendirildiği kavramlar bakımından şu başlıklar altında incelenebilir.

2. Alay ve Hakaret İçeren Sözler

Dini değerleri aleni açık bir şekilde alaya alıp, bunlara hakaret içeren sözler sarf eden ve bu söylemlere gülüp eğlenerek karşılık veren kişiler, bu ifadeleri kızgınlık halinde bile söyleseler tezîr-i şedîd cezasına çarptırılır. Ayrıca yeninden iman edip nikâh kıymaları gerekir.¹¹⁰ Müslüman olmak isteyen birine, “*İslam’a gelme pişman olursun!*” diyen kişinin de tecdîd-i îmân ve nikâh yapması gerekir.¹¹¹

Ebüssuûd Efendi, dini değerlere hakaret eden kişilerle alakalı keskin cezai müeyyide olarak savunduğu ölüm cezasını, istihza amaçlı yapılan, dini değerleri aşağılama ve tekfir kapsamında değerlendirilebilecek fiillerde gerekli görmemektedir. Şöyle ki bir kişi, ezan okurken müezzine hitaben “*Bin kere çağırırsan bizden sana geliş yoktur!*” diye alaycı bir söz söylese kâfir kabul edilir. Dolayısıyla da nikâh akdinin feshedilmesi gerekir.¹¹²

¹¹⁰ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, Abdullah Efendi, *Behçetü'l-fetâvâ*, Klasik, İstanbul, 2011, s. 164, 199.

¹¹¹ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 337.

¹¹² DÜZDAĞ, s. 166.

3. Dinin Bazı İlkelerinin Önemini Sorgulamaktan, Hafife Almaktan Kaynaklanan veya Sarf ettiği Sözün Anlamını Bilmeden Yapılan Hakaret

Bu durumdaki kişilerin genel durumu, bulunduğu sıkıntılı durumun etkisiyle maksadını aşan ya da nereye gittiğini bilmediği sözler söylemeleridir. Dolayısıyla faillere ağır tazir cezaları yerine iman ve nikâh yenilemesi hükmü verilmiştir. Fetva kitaplarında bu tarz ifadeler, “*Nev’un Fî mâ Yekûnu Küfren Mine’l-Müslim*” şeklindeki başlıklar altındaki tekfir sözleri olarak değerlendirilmiştir. Doğrudan çalışma konumuz dışında olduğu için tekfirle alakalı örneklerden sadece hakaret kapsamında değerlendirilebilecek olanlar incelenmiştir.

Konuyla ilgili ilginç bir fetva kaydı şu şekildedir: Bir kadın, eşine kendisini boşamasını istemiş. Kocasının bu teklifi kabul etmemesi karşısında, kadın “*Allah, boşanma yetkisini erkeğe vermeseydi. Ne kadar kötü (bed) yapmış!*” diyerek Allah’a çirkinlik izafe etmiştir. Bu durumda, kadın İslâm’dan çıkmış ve nikâh bağı ortadan kalkmış olacağı için yeniden iman ve nikâhını yenilemesi gerekir.¹¹³ Bu olayın yaşanıp yaşanmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte böyle bir durumda kalan kişi, mürtet durumuna düşmemek için imanını tazeler.

Başka bir tür olarak ele alınabilecek olan ise her ne kadar meşru bir mazeret olmasa da kişinin yaşamış olduğu hastalıkların geçmesi için arkadaşının söylediği “*Beş vakit namazını kıl, belki bu hastalıktan kurtulursun!*” sözüne, “*Bu kıyafette hasta iken ne namaz kılarım ne Tanrıya minnet ederim. Bugünden sonra artık şeytanlara minnet ederim.*” sözüdür. Ya da “*Allah’tan korkmuyorsun, Müslüman değil misin?*” sorusuna, “*Ben Müslüman değilim. Allah’tan da korkmam!*” şeklinde küfür sayılan sözlerle cevap vermesi neticesinde tecdîd-i imân ve nikâh yapması gerektiği yönünde fetva verilmiştir.¹¹⁴

4. Râfizilerin Bazı Söylemleri

Hz. Ayşe’ye zina iddiasında bulunan, Hz. Ebû Bekîr ve Hz. Ömer’in hilafetini inkâr edip sahâbenin büyüklerini tekfir eden on iki İmam’ın peygamberlerden daha üstün olduğunu söyleyip ehl-i sünnet olan Müslümanların öldürülmesini mubah sayan kişilere *râfizî* denir.¹¹⁵ Bazı Osmanlı fetva mecmualarında bunların Müslüman kabul edilemeyeceği, bu söylemleriyle mürtet hükmüne girdikleri için devlet eliyle öldürülmeleri gerektiği, bu şekilde inanca sahip kişi-

¹¹³ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 197.

¹¹⁴ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 197.

¹¹⁵ Râfiziler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. “Râfiziler”, *DİA*, TDV yay., Ankara, 2007, c. 34, s. 396-397.

lerin bir İslam devleti çatısı altında yaşamasına müsaade edilemeyeceği ve cenaze namazlarının kılınmayacağı vurgulanmıştır.¹¹⁶

5. Dini Değerleri Aşağılama Suçu

Dini değerleri aşağılama bağlamında ele alınan konular, aynı zamanda fetva literatüründe *tekfir* başlıklarında işlenmiş konulardır. Bu başlık altında, doğrudan çalışma konumuz dışında olduğu için tekfirle alakalı örneklerden sadece hakaret kapsamında değerlendirilebilecek olanlar çalışmaya alınmıştır. Osmanlı hukuk kayıtlarında dini değerleri aşağılama suçuna, *tazîr-i şedîd ile tecdîd-i îmân ve'n-nikâh* cezası verilmiştir. Bu durumlar genelde, insanları eğlendirmek için komedyenlik ve taklit yapan kişilerle (mukkallit) alakalıdır. Bunlar; bazı âyetleri, dinleyenleri güldürecek şekilde okusa, namazla alay eder (istihza) ve ibadeti hafife alacak şekilde (istihfâf) hareketler yapsa, kendilerini izleyenler de gülüp eğlenmeler fail ve izleyicilere tazîr-i şedîd ile tecdîd-i îmân ve'n-nikâh cezası verilir.¹¹⁷ Burada dikkat çeken bir durum vardır ki hakaret eyleminin faili olmayan dinleyicilerin, gülerек tepki verdikleri için hükmen hakaret etmiş sayılacakları, dolayısıyla da aynı cezaya çarptırılacağıdır.¹¹⁸ Aynı şekilde, bir kişi küfrü gerektirecek bazı söylemlerde bulunsay, ortamdakiler de buna gülerек ve eğlenerek tepki verseler hepsinin tecdîd-i îmân ve nikâh yapmaları gerekir.¹¹⁹

Oruç tutmayan bir kişi, “*Ramazan’ın diğer günlerden bir farkı yoktur. Sen de benim gibi oruç tutma. Günah işlemiş olmazsın. Eğer günahı varsa ben çekeyim!*” şeklinde dinin temel direklerinden olan bir ibadetin farziyetini inkâr edip ibadeti hafife alan kişi, tecdîd-i îmân ve nikâh yapması gerekir. Bu fikirlerinde ısrar ederse ölüm cezasına çarptırılır.¹²⁰

Bir mahallenin imamı, “*Bu köyde imam olmaktansa filan Hristiyan mahal- lenin keşişi olmak daha evladır!*” dese bu fiiliyle dini değerleri alenen aşağıla- mış kabul edilir. Dolayısıyla, böyle bir kişinin imamlık görevini hak etmemesi sebebiyle azline karar verilir. Sonrasında da benzer suçlarda olduğu gibi tecdîd-i îmân ve nikâh yapması gerekir. Aynı şekilde imam, “*Sizin gibi esircilerin ima- mı olmaktansa kâfir mahallesinde papaz olmak yeğdir!*” dese tecdîd-i îmân ve nikâh yapması gerekir. Fakat birinci örnekle aynı doğrultuda olmasına rağmen

¹¹⁶ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 189. Ayrıca, bk. aynı kitap, 1005-1043 arası fetvalar.

¹¹⁷ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 198.

¹¹⁸ Şeyhülislâm Yenişehirli, s. 197.

¹¹⁹ Şeyhülislâm Yenişehirli, s. 199.

¹²⁰ Şeyhülislâm Yenişehirli, s. 199.

ikinci durumda imamın azledilmesi gerektiğine yönelik bir kayıt bulunmamaktadır.¹²¹

Bir zimmî vatandaş, bir caminin duvarına idrarını yapsa ağır tazir cezasına çarptırılır. Suçun işlenmesi anında da mevcut fiil engellenir.¹²² Zira cami, Müslümanların mabedi ve tevhidin sembolü olan bir kutsaldır. Bu hassasiyetin kültür ve medeniyetimize yansımış hali şu atasözüdür: “*Eceli gelen köpek cami duvarına bevl eder.*”

B. Suçun Konusu

Osmanlı’da dini değerlere hakaretin konusu, birçok dini kutsal değer üzerinde gerçekleşmektedir. Bunlar aşağıda ele alınacaktır. Örnek olması açısından suçun birçok konusunu barındıran bir hakaret suçu Osmanlı mahkeme kayıtlarına şu şekilde yansımıştır. Mehmet adında Kalenderî meşrep bir şahıs, ezan okunurken, “*Hâricîler ve Yezidler!*” diye küfredip lanet okumuş ayrıca, Allah’a, Hz. Peygamber’e ve dört büyük halifeye (çehâr-ı yâr-ı güzîn) sövmüştür. Bu kayıtta, şahsın eyleminin şahitlerinin olduğundan söz edilmekle birlikte, verilen cezanın ne olduğundan söz edilmemiştir.¹²³

1. Hz. Peygamber’e yönelik hakaret

Bir kişi, “*Ben, Medineliyim.*” dedikten sonra karşısındaki, “*Lanet Medine’ye ve Medine ahalisine!*” diye cevap vermiştir. Karşısındaki, “*Niçin lanet edersin, Hz. Resûlullâh oradandır!*” diye uyarınca, “*İsterse olsun!*” dese hiç ertelenmeden öldürülmesi gerekir.¹²⁴ Burada açıkça Hz. Peygamber’in manevî şahsiyeti hedef alındığı ve neticesinin ağır olduğu gözlemlenmiştir. Zira dini değerlere hakaret içerisinde, doktrinde en çok karşılaşılan ve cezasının ağır olduğu suç tipi, Hz. Peygamber’e yönelik hakaret fiilidir. 1768 yılında tartıştığı kişinin din ve imanına ve Hz. Peygamber’e aleni olarak (cehren) sövdüğü için Muhammed Emin adlı Müslüman bir şahsın siyaseten katline hükmedilmiştir.¹²⁵

¹²¹ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 312, 313.

¹²² DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 312, 336.

¹²³ EROL Yasin-KILIÇ, Hüseyin, **Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil**, Ed. Coşkun YILMAZ, İstanbul, İsam, 2011, s. 255.

¹²⁴ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 200.

¹²⁵ KOÇ, s. 150.

2. Diğer peygamberlere yönelik hakaretler

Daha önce ifade edildiği üzere, Ebû Yûsuf'un aksine Hanefî mezhebinde, Peygamberi yalancı görmek, ayıplamak ve onu küçük ve yetersiz (nâkıs) görmek gibi hakaret içeren fiiller, küfür olarak değerlendirilmemiş, faile irtidât hükümleri uygulanmadan tazir cezası verilmiştir. Buna göre, bu eylemlerden birini yapan adam, kâfir olmuştur.¹²⁶ Bir Osmanlı mahkeme kaydında Hz. Yûsuf'a küfreden (şetm) Şirvanlı Mehmet b. Salih adlı kişiye irtidât hükümlerinin uygulanmadığı, yalnızca tazir cezasına çarptırıldığı dikkat çekmiştir. Bu da şetmin küfürden ziyade, yukarıda söz edilen fiillerden ibaret olduğu sonucunu çıkarmaktadır.¹²⁷

Sarhoş olan ya da olmayan bir Müslümanın, Hz. İsa'ya ya da başka bir peygambere alenen sövmesi durumunda geciktirilmeden öldürülmesi yönünde fetva vardır. Yine Dâvûd Peygamberle alakalı "*Doksan dokuz avradı olan gidi-nin (çapkın) kaç evladı olduğunu ne bileyim?*" şeklinde hakaretimiz ifadeler kullanan kişilerin aynı cezaya çarptırılması yönünde fetvalar vardır.¹²⁸

3. Diğer semavî dinlere ve muhatabın imanına ve ağızına hakaret

Her ne kadar insanlar sonradan tahrif etmiş olsalar da esası itibarıyla Allah'ın göndermiş olduğu Yahudilik ve Hristiyanlığa genel manada sövmek yasaklanmıştır. Ebûsuûd Efendi'nin deyimiyle, "*Din-i semâviyeye şetm eden kâfirdir.*" Başka bir fetvada ise imana hakaret, tecdîd-i îmânı gerektirir. Ağza küfretmek ise ağır taziri ve suçun failinin tövbe etmesini gerektirir. Bir başka fetvada ise ağza ve dine küfretmek için sadece tazir yaptırımından bahsedilmiştir. Bunların daha önce zikri geçmiştir.

Abdürrahim Efendi fetvasında ise bir Müslüman, Hristiyan bir din adamının dinine, imanına ve eşine cima kelimesi ile sövse tazir cezasına çarptırılır. Fakat sıradan bir zimmî, kendi din adamına hakaret ederse tazir-i şedid yaptırımına çarptırılır.¹²⁹

¹²⁶ EBÛ YÛSUF, s.199.

¹²⁷ BİLGİN Aydın-EKREM Tak, *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaları Sicil*, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İsam, 2008, s. 255.

¹²⁸ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 200; DÜZENLİ, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 324; 331; Feyzullah Efendi, s. 128.

¹²⁹ ABDÜRRAHİM EFENDİ, s. 123.

4. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e hakaret

Bir kişi muhatabının annesine cima lafzıyla sövmüş, bunun üzerine hakarete maruz kalan kişi de “*Ben Hazreti Hasan ve Hüseyin evladındanım!*” diyerek Şerif veya Seyyid olduğunu ve bu küfürle onlara da hakaret etmiş sayılacağı belirtmiştir. Bunun üzerine öfkeli kişi, Hasan ve Hüseyin’in anneleri ve Hz. Peygamber’in kızı olan Hz. Fatma Validemiz’e de cima kelimesi ile sövmüştür. Bu olayda hakaret, Hz. Peygamber’in ailesine yapıldığı için suçun failinin en ağır tazir cezası ile cezalandırılması, uzun süreli hapis cezasına çarptırılması ve tövbe edip iyi hali gözlemlenmedikçe (salâhı zâhir olmadıkça) tutukluluk halinin devam etmesi gerektiğine hükmedilmiştir.¹³⁰ İslâm dininde Hz. Peygamber olduğu gibi onun âli, yani ailesi de kutsaldır. Dolayısıyla fiil, Hz. Peygamber’in mübarek torunları ve kızlarına yönelik olması hasebiyle kayıtta suçlu için “*melun*” kelimesinin kullanılması dikkat çekmektedir.

5. Yapılan İbadete ve Kur’ân’a hakaret

Bazı mahkeme kayıtlarında, İslâm’ın kutsal kitabı olan Kur’ân’a küfür yapıldığı tespit edilmiştir. Galata mahkemesinde görülen bir davada, askeri bir yönetici olan Mehmet Bey, Kur’ân okumakta olan eşine sinirlendiği bir anda, hem Kur’ân-ı Kerim’e hem eşine küfretmiştir. Olaya şahit olan iki tanığın mahkemedeki beyanıyla, şahsın dinin en kutsal değerlerinden olan Kur’ân’a sövdüğü tespit edildiği için mahkeme, tarafların nikâhını kesin olarak feshetmiştir.¹³¹

Bir şahıs, “*Senin haccın ne olacaktır. Haccına köpek yestehlesun (dışkılamak)!*”, “*Okuduğun Kur’ân’ı felan edeyim!*”, diye cima lafzıyla yapılan ibadete ve Kur’ân’a sövse bu kişiye tazir-i şedîd, tecdîd-i îmân ve’n-nikâh gerekir.¹³²

6. Dine, İmana, Mezhebe, Hukuka veya Dinin Bir Hükmüne Hakaret

Osmanlı mahkeme kayıtlarında, dini değerlere hakaret suçlarında en yaygın karşılaşılan suç türü, kişinin din ve imanına, bazen de mezhebine cima sözcüğüyle sövülmesidir. Konuyla ilgili birçok mahkeme kaydı olmasına rağmen birkaç tanesini vermekle yetiniyoruz.¹³³ Müslüman bir kişi, diğer bir Müslümana

¹³⁰ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 164.

¹³¹ KILIÇ, “16. Yüzyıl Üsküdar’ında Evliliğin Sona Erme Halleri”, s.159.

¹³² Yestehlemek, eski Türkçede dışkılamak manasına gelir. ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 198, 199.

¹³³ Bir mahkeme kaydında, eşinin din ve imanına, cima lafzıyla sövdüğü, şahitlerle ispat edilen Ömer b. Kâmil adlı kişinin nikâh bağının kesin olarak ortadan kalktığından söz edilmektedir. Bk. GÜNALAN, Rifat, **Bâp Mahkemesi 3 Numalı Sicil**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İsam, 2011, s. 319; “... dîn ü îmân ve

“Be, din ve imanına filan ettiğim!” dese ya da aralarındaki meseleyi şeriatı göre çözmeye teklifinde bulunan davalısına “Şer’in anasını filan edeyim!” ya da “Ben şer’ bilmem!” dese veya cima lafzıyla şeriatı sövse bu kişilere tazir uygulanır, evli ise nikâhları fesh edilir. Yine doktrin görüşü olması hasebiyle müftüden aldığı ve davada lehine olacak fetvayı hasmına gösteren kişiye karşı taraf, “Fetvayı zekerime (cinsel organ) tak!” dese bunların tecdid-i îmân ve nikâh yapması gerekir.¹³⁴ Esasında çok çirkin ifadeler olmasına rağmen irtidât kapsamında değerlendirilip faile ölüm cezası verilmeyişi, bu sözlerin suç işleme kastıyla değil öfke saikiyle işlenmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim İbn Âbidin, burada şöyle bir kural koymaktadır: Eğer kişinin ağzından çıkan ve normal şartlar altında onun kâfir olmasını gerektiren bir söz bile olsa bu söylemle şahsın mağdur kişinin kötü davranışları ve ahlakını kastetmiş olabileceği şeklinde bir tevîl mümkünse bu yönde yorumlanır, kişi tekfir edilmez.¹³⁵ Kanaatimizce bu kuralın alay ve mizah amaçlı küfür söylemlerine teşmil edilmesi isabetlidir.

Bir kişiye nasihat amacıyla “Resûlullah’ın koyduğu hukukun dışına çıkma!” denmesi durumunda “Ben peygamber bilmezim!” dese Ebüssuûd Efendi’ye göre bu kişinin katli mübahtır. Şeyhülislâm’a göre, aynı şekilde bir şahıs, “Lanet sana ve şer’a (şeriatı)!” şeklinde İslam hukukuna sövse kâfir olup katli helal kabul edilir.¹³⁶

Ebüssuûd Efendi’ye göre, Müslüman bir kişi, cima kelimesi ile başka bir Müslümanın; dinine, imanına ve ağzına sövse kâfir kabul edilir. Ayrıca bu kişinin katli helaldir.¹³⁷ Başka bir fetvasında ise Ebüssuûd, bir adamın karısına, dinine ve ağzına sövmesiyle nikâh bağının ortadan kalkıp kalkmayacağı ile alakalı soruya “Firkat vaki olur.” şeklinde cevap vermiştir.¹³⁸ Ölüm cezasından ise bahsetmemiştir. Bu durum, biraz da sorulan sorunun çerçevesinden kaynaklanmış olabilir.

mezhebime şetm etmekle...” bk. ALTIN, Abdülkadir- PAKIRDAĞ-KARACA, Yılmaz, **Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil**, Coşkun Yılmaz, İstanbul, Kültür A.Ş., 2019, s. 131.

¹³⁴ CEBECİ, İsmail, **Ceride-i İlmiyye Fetvaları**, Klasik, İstanbul, 2009, s. 305; FEYZULLAH EFENDİ, s. 128.

¹³⁵ أَقُولُ: وَعَلَى هَذَا يَنْبَغِي أَنْ يُكْفَرَ مَنْ شَتَمَ دِينَ مُسْلِمٍ، وَلَكِنْ يُمَكِّنُ التَّأْوِيلُ بَأَنَّ مَرَادَهُ اخْلَاقَهُ الرَّدِّيَّةَ وَمَعَامِلَتَهُ الْقَبِيحَةَ لَا حَقِيقَةَ دِينِ الْإِسْلَامِ، فَيَنْبَغِي أَنْ لَا يُكْفَرَ حِينَئِذٍ كَوَافٍ، s.157.

¹³⁶ DÜZDAĞ, s. 166.

¹³⁷ DÜZDAĞ, s. 169.

¹³⁸ DÜZDAĞ, s. 63.

Osmanlı mahkeme kayıtlarındaki bir şikâyet dilekçesinde, Mehmet adlı şahıs, dinine ve imanında cima lafzıyla söven gayrimüslim vatandaş, Tostor’dan şikâyetçi olmuştur.¹³⁹

7. Kabe’ye yönelik hakaret

Kâbe’ye giden birine “*Vardığın Kâbe’nin ortasına yestehleyeyim!*” diyen kişi kâfir olur. Yeniden Müslüman olup nikâhını yenileyip tövbe etmezse katledilebilir.¹⁴⁰

C. Fail

1. Zimmî Olup Hz. Peygambere Söverek (seb) ve Aşağılayarak Hakaret Edenlerin Cezası

Hız. Peygamber’e sövme Osmanlı hukuki kayıtlarında genelde *sebb-i nebî* olarak geçmektedir. Osmanlı hukukunda, İslâm’ın devlet başkanına tanıdığı yetkiye binaen verilen ölüm cezaları, Osmanlı’da *siyâseten katl* şeklinde ifade edilmiştir. Gayrimüslimlerin Hız. Peygamber’e sövmesi, daha önce de izah edildiği üzere,¹⁴¹ tazir kapsamında değerlendirilen bir suçtur. Fakat 16.yy’dan sonra cezaya ilişkin farklı hukuki görüşler ortaya çıkmıştır.¹⁴²

Suçun Osmanlı tatbikatında nasıl cezalandırıldığına bakıldığında, bu suçun faillerine, tazir kabilinden ağır dayak (tazir-i şedîd) ve uzun süreli hapis (habs-i medîd) cezasını verildiği anlaşılmaktadır. Ebüssuûd Efendi, sonraki dönemdeki bazı Hanefî ulema ile Şafîî ve Malikî hukukçuların genelinin faile ölüm cezası verdiğini göz önüne almıştır. Dolayısıyla bu fiili alışkanlık haline getiren ve bunu birkaç kişi değil, hakkında dini değerlere hakaret ettiğini iddia eden kişi ve fail arasında husumeti olmayacak kadar (bî-garez) çok sayıda kişilerin, ilgili şahsın bu eylemi alışkanlık haline getirdiği (mutadı olduğu) yönünde şahitlik yapması durumunda, gayrimüslimlerin de öldürülmesi gerekir. Ebüssuûd Efendi bu içtihadının kanun haline getirilmesi yönünde padişaha kanun teklifi (arz, ç. ma’rûzât)¹⁴³ sunmuştur.¹⁴⁴ Genel kurala göre ise zimmîlerin bu tarz fiillerinden

¹³⁹ EROL Rasim-ATAY Sabri, **Kartal Mahkemesi 1 Numaları Sicil**, İstanbul, Kültür A.Ş., 2019, s. 150.

¹⁴⁰ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 198.

¹⁴¹ Bk. “Dini Değerlere Hakaret Suçunun Suçun Maddi Unsurları Açısından Değerlendirilmesi adlı başlığın” C/1. (Zimmîlerin Hız. Peygambere Sövmesi) adlı başlık.

¹⁴² KOÇ, Mehmet, **Tazir Suç ve Cezaları**, Aybil, Konya, 2017, s. 152.

¹⁴³ Ebüssuûd Efendi’nin hayatı boyunca vermiş olduğu fetvalardan Osmanlı mahkemeleri tarafından uygulanması zorunlu hukukî görüş olması teklifi ile Kanuni Sultan Süleyman’a arz edilen fetvaların içinde bulunduğu mecmuaya ma’rûzât denir. Bk. AKGÜNDÜZ, Ahmet, Ma’rûzât, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2003, C. 28, s. 72,

dolayı katledilmesi gerekmemektedir. Fakat Ebüssuûd Efendi, aleni hakaretin ölümle cezalandırılması gerektiğini savunmaktadır. “*Bekr-i Yahudi Bişr-i Nasrâniye, ‘Sizin peygamberiniz Îsâ (a.s)- haşa- veled-i zinadır’ dese ne lazım gelir? El-Cevap: İlân-ı sebbeyleyen ehl-i küfür katlolunur.*”¹⁴⁵

Müslümanların öfke halinde işledikleri sövme suçu hariç, Hz. Peygamber’e sövme suçu Osmanlı toplumunda neredeyse tamamen zimmîler tarafından cereyan etmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber veya başka bir din peygamberine söven kişiye uzun süreli hapis ve ağır sopa cezası verilir. Fail, suçu aleni bir şekilde (cehren) işlemişse (eğer ilan etmişse) bu durumda verilecek ceza ölümdür (siyaseten katl).¹⁴⁶ Aleniyetten kastedilen, failin birkaç kişinin yanında bu şekilde bir söylemde bulunması değil, toplum içerisinde, belki basın yayın yoluyla, çekinmeden bu suçu işlemesi kastedilmektedir. Bu durumda zaten iç güvenlik, kamu barışı ve İslam devletinin güvence altına aldığı “din” olgusu tehlikeye girmiş olacağı için faile siyaseten katl (ölüm) cezası verilebilmektedir.

Ehl-i kitap olan kişilerin sövme şeklinde olmayan hakaretlerine de şu misal verilebilir: Bir Yahudi, “*Muhammed dünyaya geldiğinden beri, -hâşâ- fitne, fesat eksik olmadı!*” dese bu kişiye tazir-i şedid ve uzun süreli hapis cezası verilir.¹⁴⁷ Osmanlı Arşivindeki bir belgeye göre, *Cezireli bir keşiş* Hz. Peygamber’e sövdüğü için siyaseten katledilmiştir.¹⁴⁸ 1571 tarihli olayda ise İspir bölgesinde Hz. Peygamber’e sövmeyi adet edinmiş bir zimmînin idam hükmünü içeren bir ferman çıkarılmıştır.¹⁴⁹ Burada suçun tekerrürünün faile verilmiş ölüm kararını kolaylaştırdığı söylenebilir. Ama bir önceki olayda böyle bir kayıt olmadığını belirtmek gerekir.

a. Zimmî Olup Hz. Peygambere Sövenlerin Yargılanması Gereken Yer

Ebüssuûd Efendi’nin bir ma’rûzâtından anlaşılan bilgiye göre, Hz. Peygamber’e hakaret (sövme) davasının ancak dîvân-ı hümayûnda görüleceği, şahitlerin ancak orada dinlenilebileceği belirtilmiştir. Fatih kütüphanesindeki Ma’ruzât nüshasında, “*Sebb-i Nebî eden Yahudinin katli için şühûd, Divan’da*

¹⁴⁴ “*Hâşâ, sebb-i Nebî aleyhissalâtü ve’s-selâm eden kefare, mutadî ise katl olunur.*” DÜZENLİ, Ma’ruzât s. 29, 227, 81, 240; DÜZENLİ, Pehlül, **Gayrimüslimlere Dair Fetvalar**, Klasik, İstanbul, 2015, s. 311, 333; FEYZULLAH EFENDİ, Şeyhülislâm, s. 128; AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri IV. Kitap**, Fey, İstanbul, 1992, s. 42.

¹⁴⁵ AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri IV. Kitap, s. 42.

¹⁴⁶ Şeyhülislâm Yenişehirli, s. 200; DÜZENLİ, **Gayrimüslimlere Dair Fetvalar**, s. 318, 337; FEYZULLAH EFENDİ, Şeyhülislâm, **Fetevây-ı Feyziye**, Klasik, İstanbul, 2009, s. 128.

¹⁴⁷ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 316.

¹⁴⁸ DABOA, A.DVNSMHM.d., Belge Tarihi, H-22-01-979; OKUDAN, s. 459.

¹⁴⁹ KOÇ, s. 152.

dinlenmek memurdur.” şeklinde geçmektedir. Buradan da hakareti alışkanlık haline getirmesi gibi gerekçelerle katline hüküm verilmesi öngörülen zimminin yargılanması gereken yerin Divân-ı Hümâyûn olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵⁰ Zira Osmanlı Ceza hukukunda idam kararları, Padişahın onayı olmadan infaz edilememektedir.

b. Zimmîlerin Diğer. Peygamberlere Sövmesi

Bu tarz suçlar genelde, Yahudi-Hristiyan gibi, Osmanlıda yaşayan farklı din mensupları arasında cereyan etmektedir. Zimmîler, Hz. Peygamber, kendi peygamberleri ve diğer peygamberlere yapmış oldukları hakaretten dolayı tazir cezasına çarptırılmıştır.¹⁵¹ Fakat daha önce de ifade edildiği üzere, Ebüssuûd Efendi’nin fetvasıyla, aleni olarak herhangi bir peygambere söven kişinin katli gerekir.¹⁵²

c. Zimmîlerin Kelime-i Şehâdet Yazılı Levhaya Pislik Sürmesi

İslam devletinde yaşayan bir zimmînin İslam’ın sembollerinden olan kelime-i şehâdetin yazılı olduğu bir levhaya pislik sürmesi, dini değerlere hakaret suçu kapsamında değerlendirilir. Böyle bir durumda fail için kelime-i şehâdetin bir kutsiyetinin bulunmaması sebebiyle sadece tazir öngörülmüştür.¹⁵³ Zira zimmîlerin yapmış olduğu hakaret eylemlerinde ölüm cezası, suçun failinin bunu alışkanlık haline getirmesine bağlıdır.

d. Zimmîlerin İslam Dinine ve Muhatablarının İmanına ve Şahsına Olan Hakareti

İslam’ın koyduğu hükümlerde gözettiği beş zorunlu korunan değerinin başında *dinin muhafazası* gelmektedir. Bu bağlamda bir kişi, cima kelimesi ile muhatabının dinine, imanına sövse, bu küfür suçu, her ne kadar suçun failinin alışkanlık haline getirdiği bir eylem olmasa da din söz konusu olması hasebiyle faile şiddetli tazir cezasının yanında sürgün hükmü verilir.¹⁵⁴

¹⁵⁰ “Sebb-i Nebî davası divân-ı hümâyundan gayri yerde istima’ olunmak memnudur. Sebb-i Nebî eden Yahudi’nin katli için şühûd dinlenmek me’murdur.” DÜZENLİ, **Ma’ruzât**, s. 227

¹⁵¹ ŞEYHÜLİSLÂM YENİŞEHİRLİ, s. 200; FEYZULLAH EFENDİ, s. 128.

¹⁵² “*Bekr-i Yahudi Bişr-i Nasrâniye, ‘Sizin peygamberiniz İsâ (a.s)- haşa- veled-i zinadır’ dese ne lazım gelir? El-Cevap: İlân-ı sebbeyleyen ehl-i küfür katlolunur*” bk. AKGÜNDÜZ, **Osmanlı Kanunnameleleri IV. Kitap**, s. 42.

¹⁵³ DÜZENLİ, **Gayrimüslimlere Dair Fetvalar**, s. 311.

¹⁵⁴ DÜZENLİ, **Gayrimüslimlere Dair Fetvalar**, s. 311, 334; ŞEYHÜLİSLÂM METEŞZÂDE, Abdürrahim Efendi **Fetevây-ı Abdurrahîm**, Dersaâdet, İstanbul, 1243, s. 123.

Bir Müslümanın, zimmî bir vatandaşa “*Sizin dininiz batıldır!*” demesi üzerine, Zimmî vatandaş, “*Sizin dininiz yalandır!*” demesi durumunda, Müslüman olan kişinin sözü hakaret değil hakikat olduğu için bu kişi, cezaya müstahak değilken zimmîye darb-ı şedîd, yani ağır sopa cezası verilir.¹⁵⁵ Çünkü İslam’ın korumayı gaye edindiği maslahatların en yücesi, *dinin korunmasıdır*.

e. Hz Peygamber’e Hakaret Eden Zimmînin Cezasının Düşmesi

Ebüssûud Efendi’nin görüşü doğrultusunda, zimmî bir kişinin Hz. Peygamber’e sövmesi ve sonrasında Müslüman olması ile önceki fiilinden alacağı ceza düşmektedir.¹⁵⁶

f. Hz. Peygamber’e Hakaret Edip Sonrasında Para İle Uzlaşılan Zimmîlerin Cezası

Zimmî bir grup bir Müslüman bilginleri hedef alarak, “*Be köpek, senin dine ne itibar! (Senin dininin ne kıymeti var?!)*” dese sonrasında da uzlaştırma bedeli ile taraflar sulh olsa o bilginler, faillere tazir-i şiddet talebinde bulunmadıkları için günahkar olmuşlardır.¹⁵⁷ Dinin korunması, dinin gözettiği beş zaruri maslahat ilkesi kapsamında olduğu için her Müslümanın buna yönelik bir hakarete şikâyetçi olması şarttır. Başka bir Ebüssuûd Efendi fetvasında ise dinini ve imanına hakaret edilen kişinin razı olması küfür olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁸ Başka bir fetvada ise şöyle geçmektedir. Zimmî olup olmadığına dair bir kayıt bulunmayan sarhoş bir kişi gelip “*Be Tanrısına ve Peygamberine falan ettiğim!*” dese ve mahallenin imamı ve cemaatten bir kısmı bu adamı şikâyet etmeme gibi bir seçenekleri yoktur. Zira ruhunda din hassasiyeti olan herhangi bir kişi, bundan müstağni kalamaz. Ancak Allah’tan korku ve ümidi olmayan ve Resûlullah’ın şefaatinde uzak olan kişiler Allah ve Peygamberine yönelik bu hakarete sessiz kalabilir. Ebüssuûd Efendi bu kişileri, “*Yevm-i mahşerde hallerini göreler!*”¹⁵⁹ diye de tehditkâr bir cümle ile uyarmaktadır.

g. Zimmîlerin Kendi Din Adamlarına, Dinlerine ve Kutsal Kitaplarına Hakareti

Osmanlı toplumunda bir zimmî, kilisenin papazına, “*Be hırsız!*” diye basit düzeyde hakaret (şetm) etse, tedib cezası verilir. Buna karşın papazın dine ve

¹⁵⁵ ABDÜRRAHİM EFENDİ, s. 124.

¹⁵⁶ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 311.

¹⁵⁷ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 311.

¹⁵⁸ DÜZENLİ, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, s. 325.

¹⁵⁹ DÜZDAĞ, s. 169.

kutsal kitabı olan İncil'e cima lafzıyla söverse faile ağır tazir cezası verilir.¹⁶⁰ Abdürrrahim Efendi bu durumda da yalnızca tazir cezasını öngörmüştür.¹⁶¹

h. Zimmîlerin Kendi Dindaşlarına Hakareti ve Davalarda Denklik (Tekâfü)

Hakaret suçlarında, mağdurun da hakaretle karşılık vermesine eşitlik (tekâfü) denir. Böyle bir durumda, davada eşitlik oluşacağı için yargılanmaya gerek kalmaz ya da iki tarafa da tazir uygulanır Mesela, Hristiyan halktan biri, kendi dininden olan komşusuna, “Be, zani!” diye basit düzeyde hakaret (şetm) etse tazir olunur. Benzer şekilde, “B.. ye!” diyen birine muhatabı aynı şekilde “Sen b.. ye!” diyerek pislik yemesini söylese, suç eylemini başlatan kişi için tazir talebinde bulunulamaz.¹⁶² Normal şartlarda kazif suçu kapsamında suçun failinin (kâzif) kazif haddine çarptırılması gerekirdi.

Başka bir örnekte, zimmî olan iki taraf birbirinin; dinine, imanına, mezhebine, ağzına ve karısına cima kelimesi ile sövse ağır sopa (darb-ı şedîd) cezasına müstahak olurlar.¹⁶³

2. Faili Müslüman Olup Cezası Tazir Olan Dini Değerlere Hakaret Suçu

Osmanlı fetva kitaplarına bakıldığında, dindarlık oranı ve dini hassasiyetleri çok yüksek olan halktan birinin, hakaret suçunu genelde öfke halinde söylemesi dikkat çekmektedir. Bu durumda da her ne kadar kişinin inancı ve nikâh bağı ortadan kalksa da ölüm cezası gereken bir irtidât suçu işlemiş kabul edilmemektedir. Faile genelde tazir-i şedîd ve hapis cezaları öngörülmüştür. Kanaatimizce bu durum, şunla alakalıdır: Hanefî ceza hukukunda geçerli olan ilke, hadlerin şüphe ile düşmesidir. Öfke halinde bir hakaret suçunun işlenmesi de suçun açık bir bilinç ve irade (ihtiyar) olmaksızın söylendiği yönünde şüphe oluşturmaktadır. Ali ve Karamanlı Şeyh davaları bunun aksi yönünde bir uygulamadır.

SONUÇ

Dini değerlere hakaret suçu, İslam hukukunun koyduğu hükümlerde gözet-tiği temel amaçlar olan (*zaruriyyât-ı hamse*) beş zaruri ilkenin en başında gelen, *dinin korunması* ilkesi kapsamında değerlendirilir. Günümüzde dünyanın farklı

¹⁶⁰ DÜZENLİ, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 311, 330, 335.

¹⁶¹ ABDÜRRAHİM EFENDİ, s. 123.

¹⁶² DÜZENLİ, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 314,322, 335, 337; 120; ABDÜRRAHİM EFENDİ, s. 120.

¹⁶³ DÜZENLİ, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 318, 335; ABDÜRRAHİM EFENDİ, s. 123.

coğrafyalarında, kimi zaman karikatür krizi kimi zaman ise bir film sahnesi şeklinde, İslam'ın inanç sistemleri ve dinamiklerinin hedef alındığı görülmektedir. Yaptığımız taramalarda, TCK'da da özel düzenlemelere konu olan bu suçun İslam-Osmanlı hukuk ve uygulaması bağlamında çalışılmaması, bizi bu konu üzerinde çalışmaya sevk etmiştir. Zira Türk Ceza Hukuku bağlamında, dini değerlere hakaretle ilgili birçok çalışma yapılmışken İslam-Osmanlı hukuku üzerinden teorik ve uygulamalı olarak ayrıntılı bir çalışmaya rastlanılamamıştır.

Dinin korunması kapsamına, İslam'ın altı temel inanç şartı ve esası olan tüm hükümler girmektedir. Yani Allah'a ve peygamberlere inanmak nasıl ki sahih bir imanın şartı ise bu inancın en büyük kutsalı olan Allah üzerine hakaret de İslam'ın getirmek istediği inanç sistemine, dolayısıyla İslam'a savaş açma olarak değerlendirilmiştir. İslam tarihinde bilhassa Hz. Ebû Bekir devrinde gerçekleştirilmiş olan, sahte peygamberlere ve namazı kabul edip zekât vermeye karşı çıkan gruplara karşı yapılan savaşlar, bu kapsamda değerlendirilmiştir. Dolayısıyla her Müslüman, başta Hz. Peygamber olmak üzere, dinin kutsallarına yönelik saldırıya kayıtsız kalmamalıdır.

İslam'ın korumayı maksat edindiği en temel değerlerin hedef alınması, bu eylemin failine göre farklı neticeleri vardır. Yani zimmi statüsündeki bir kişinin hakareti ile Müslüman olarak bilinen bir şahsın eylemi aynı derecede değildir. Çünkü bir zimmîye göre, hakaretle hedef aldığı değer, kutsal sayılmayabilir. Bununla birlikte hiç ceza almayacağı neticesi çıkmaz.

Dini değerlere hakaret suçu denince akla İslam'ın kutsallarına Müslüman veya gayrimüslim insanların hakareti anlaşılmamalıdır. Bu çalışmada, ehl-i kitap diğer din mensuplarının kutsallarına Müslüman ya da Müslüman olmayan kişilerin hakaretine de ilgili başlıkları altında temas edilmiştir. Bu da İslam'ın din ve vicdan hürriyetine duyduğu saygının bir yansımasıdır. Ayrıca suçun fiili büyük oranda dini değerle sövgü olarak ele alınmış ve bu eylem, *şetm ve sebb* kelimeleri ile ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in fiillerinin yetersiz görülmesi yahut dinin temel dinamiklerinin alaya alınması da dolaylı bir sövgü kabul edilmiştir. Bunun neticesinde de diğer hakaret örneklerinde olan ceza terettüp etmiştir.

Dini değerlere hakaret suçunun Hanefî mezhebindeki yansımalarına bakıldığında konunun irtidât bağlamında ele alındığı dikkat çekmektedir. Hanefî hukukçuları, bilhassa Hz. Peygamber'e hakareti irtidât kapsamına aldıklarını açıkça ifade etmişlerdir. Dolayısıyla genel doktrin görüşüne bakıldığında mürtedin öldürülmesinin de mubah ya da caiz olması gibi bir durum söz konusudur.

Hız. Peygamber ve Hız. Ömer başta olmak üzere, sahâbe uygulamalarına bakıldığında, gerek dinden çıkma gerekse de dinin kutsallarına hakaret eden her kişinin öldürülmediği belirtmek gerekir. Bununla birlikte, devlet başkanının ölüm cezası verme yetkisi bulunmaktadır. Başta Osmanlı olmak üzere, dini değerlere hakaret ve onları hafife alma şeklindeki eylemler, ilhâd kapsamında olup, toplumda bu tarz fikirlerini yaymaya çalışanların gerekli ikna ve tövbe etmeleri yönündeki çabalara karşılık vermedikleri ve tutumlarında ısrarcı oldukları için ölümle cezalandırıldığı görülmektedir. Dinden çıkma şeklindeki her irtidât vakasının gerek Hız. Peygamber gerekse sonraki dönemde ölümle cezalandırıldığına bakarak yakın dönem bazı hukukçular, ölümle cezalandırılan eylemlerin casusluk ve düşman safına adam çekme gerekçelerine dayalı olduğunu savunmuşlardır. Konumuz doğrudan, iradi olarak dinden çıkma manasındaki bilindik irtidât eylemi olmadığı için çalışmada bu konudaki tartışmalara girilmemiştir. Bununla birlikte, çalışmada başta Hız. Peygamber olmak üzere, dini değerlere hakaret eden kişilerin öldürölüp öldürölmeceği yönündeki ifadeler, doğrudan fıkıh kitaplarından alınmış olmakla birlikte, ölümün zorunlu ve bağlayıcı bir sonuç olmaktan ziyade, gerekli ikna çabalarına karşı ısrar eden kişilere karşı devlet başkanının elinde olan bir hüküm olduğu gözükmemektedir. Bu da bu kişilerin öldürölmesi konusunda, katlinin vacip değil, câiz olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Hanefî fıkıh kitaplarında dini değerlere hakaret suçunun itikadi ve hukuki neticeleri bulunmaktadır. Öncelikli olarak bu eylem, irtidât suçu kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun da kişinin evlilik bağının feshinin gerekliliği şeklinde aile hukukuna dair yansımaları bulunmaktadır. Suçun failinin Müslüman olup olmamasına göre de verilecek olan cezalar değişmektedir.

Hanefî fıkıh literatüründe dini değerlere hakaret, çok çeşitli başlıklar altında ele alınmıştır. Bunlar içerisinde en çok dikkat çeken, Hız. Peygamber'e yapılan küfür ve hareketlerdir. Diğer kutsal değerlere hakaret irtidât bağlamında değerlendirilmişken bu suç, şahıs haklarını ihlal eden bir suç olarak kabul edilmiştir. Bunun en önemli sonucu, diğer kutsallara hakaret ederek mürtet sayılan bir kişi, tövbe ile bundan kurtulurken Hız. Peygamber'e hakaret suçu, diğer şahıs haklarını ihlal eden suçlar gibi yalnızca tövbe ile düşmez, ayrıca cezanın infazı gerekir.

Osmanlı fetva kayıtlarına bakıldığında dini değerlere hakaret suçu ile alakalı şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Müslüman bir kişinin suç işleme kastı olmadan; bilgisizlik, öfke, eğlence ve karşı tarafın tahriki ile yaptığı ve aşağılama ya da hakaret sayılabilecek suçların failine tazir ile *tecđid-i imân ve nikâh* yaptırımı

uygulanır. Zira bu söylemler suç işleme kastından çok, kişiyi imandan çıkaran (elfâz-ı küfür) kabilinden sözlerdir. Çünkü Müslüman bir erkek kişi, böyle bir toplum içerisinde o dinin temel esaslarını açıkça hedef aldığı takdirde irtidât müeyyidesi olan ölüm cezasına çarptırılacağını bilir. Buna karşın açıkça; başta Hz. Peygamber olmak üzere, dinin bir esasını aşağılama ya da hakaret kastı ile yapılan fiiller ölüm cezasına çarptırılmayı gerektirir. Zimmî olanlara gelince, onların hakaret fiilleri, Hanefî mezhebindeki genel görüşe göre ölüm cezasını gerektirmese de aleni bir şekilde hakaretlerini yapmaktan ve yaymaktan çekinmeyen ya da bu söylemleri adet edinen zimmîlere, siyâseten katl cezası verilebilir. Son olarak ifade etmek gerekirse, çalışmada sıklıkla temas edildiği üzere, Osmanlı ceza uygulamasında, Ebüssuûd Efendi ile birlikte dini değerlere hakaret suçunu cezası noktasında, Hanefî mezhep doktrininin genel karakterinden farklı olarak keskin dönüşümlerin yaşandığını belirtmek gerekir.

Hakem Değerlendirmesi : Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması : Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek : Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review : *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest : *The author has no conflict of interest to declare.*

Grant Support : *The author declared that this study has received no financial support.*

KAYNAKÇA

- ABDURRAHÎM EFENDÎ, Şeyhülislâm Meteşzâde. **Fetevây-ı Abdurrahîm**, Dersâdet, İstanbul, 1243.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet. Ma'ruzât, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2003, c. 28, s. 72-73.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri IV. Kitap**, Fey, İstanbul, 1992.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnâmeleri 3. Kitap**, Fey, İstanbul, 1991.
- AKPINAR, Muhammed Raşit. "Osmanlı Fetva Literatüründe Dini ve Manevi Değerlere Saygı", **Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2022, C. 30, s. 760-799.
- ALAUDDÎN HASKEFÎ. Muhammed b. Ali, **Dürrü'l-muhtâr**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- ALTIN, Abdülkadir- PAKIRDAĞ-KARACA, Yılmaz. **Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil**, Coşkun Yılmaz, İstanbul, Kültür A.Ş., 2019.
- ARTUK, Mehmet Emin/ALŞAHÎN, Mehmet Emin. "Dini Değerleri Aşağılama Suçu", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, 2014, C. 20, S. 1 (Haziran), s. 989-1012.
- AVCI, Mustafa. **Osmanlı Hukukunda Cezaların Tasnifi**, Ed. Gedikli, Fethi, II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri, Oniki Levha, İstanbul, 2016, s. 639-656.
- /, Mustafa. **Türk Hukuk Tarihi**, Adalet, Ankara, 2023.
- BÂBERTÎ, Muhammed b. Muhammed. **el-'Înâye fi Şerhi'i-Hidâye**, Mustafa Bâbî, Kahire, 1970.
- BEDRUDDÎN EL-AYNÎ. Mahmud b. Ahmed. **el-Binâye**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- BİLGİN Aydın-EKREM Tak. **Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İsam, 2008.
- BOYNUKALIN, Mehmet. "Sövm", **DİA**, TDV yay., Ankara, 2009, c. 37, s. 397-398.
- BÛHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil. **el-Cami'ü's-sahîh**, Çağrı, İstanbul, 1992.
- BURHÂNUDDÎN el-BUHÂRÎ, Mahmûd b. Ahmed. **el-Muhîtü'l-Burhânî**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.

- CEBECİ, İsmail. **Ceride-i İlmiyye Fetvaları**, Klasik, İstanbul, 2009.
- CESSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. **Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî**, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2010.
- DÂMÂD EFENDÎ, Şeyhîzâde. **Mecma'u'l-ebhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur**, Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Ârabî, Beyrut, t.y.
- DÜZDAĞ, Ertuğrul. **Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi Fetvaları Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı**, Gonca, İstanbul, 2009.
- DÜZENLİ, Pehlül. **Gayrimüslimlere Dair Fetvalar**, Klasik, İstanbul, 2015.
- /, Pehlül. **Ma'ruzât**, Klasik, İstanbul, 2013.
- EBÛ HİLÂL EL-ASKERÎ. Hasan b. Abdullah t.y. **el-Furuk el-Lugaviyye**, Kahire: Dârü'l-'İlm, t.y.
- EBÛ YÛSUF, Yakup b. İbrahim. **el-Haraç**, Mısır, Mektebetü'l-Ezheriyye, t.y.
- ERGÜNE, Elif. "Tehlike Suçları Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama Suçları (TCK m 216)", **İstanbul Hukuk Mecmuası**, 2020, C. 78, S.3, s.1675-1720.
- EROL Rasim-ATAY Sabri. **Davut Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İstanbul, Kültür A.Ş, 2019.
- EROL Rasim-ATAY Sabri. **Kartal Mahkemesi 1 Numaralı Sicil**, İstanbul, Kültür A.Ş, 2019.
- ERSAN, Aykut. "Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik ve Aşağılama", **TBB Dergisi**, S. 111, 2014, s. 77-106.
- FEYZULLAH EFENDÎ, Şeyhülislâm. **Fetevây-ı Feyziyye**, Klasik, İstanbul, 2009.
- GÜNALAN, Rıfat. **Bâp Mahkemesi 3 Numalı Sicil**, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, İsam, 2011.
- HADDÂDÎ, Ebû Bekir b. Ali. **el-Cevheretü'n-neyyire**, Matbâtü'l-hayriyye y.y., 1322.
- HAMÎDULLAH, Muhammed. İslam Anayasa Hukuku, Çev. Vecdi Akyüz, Beyan, İstanbul, 2012.
- HÂKİM Nisâbüri, Muhammed b. Abdullah. **el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn**, Dârü'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut, 1990.
- HEYET. **Fetava-i Hindiyiye**, Matbââtü Bulak, Mısır, 1310.
- HÖKELEKLİ, Hayati. "İrz", **DİA**, TDV Yay, Ankara, 1999, C. 19, s. 133-134.
- İBN ÂBİDİN, Muhammed Emin b. Ömer. **el-'ukûdû'd-dürriyye fî Fetava'l-Hamidiyye**, Dârü'l-Marife, Beyrut, t.y.
- /, Muhammed Emin b. Ömer, **Reddû'l-muhtâr**, Dârü'l-fikr, Beyrut, t.y.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Abdullah b. Muhammed. **el-Musannef**, Dârü't-tâc, Lübnân, 1989.

- İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhîm. **Bahru’r-râik**, Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, y.y., t.y. /, Zeynüddîn b. İbrahim. **Bahrü’r-râik**, Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, Beyrut, t.y.
- İBNÜ’L-HÜMÂM, Muhammed b. Abdülvâhid. **Fethu’l-kadîr**, Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1970.
- İNCE, İrfan. “Ridde”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2008, C. 35, s. 91-93.
- KASÂNÎ, Ebû Bekir b. Mes’ûd. **Bedâi’ü’s-sanâi’ fî tertîbi’s-şerâi’**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, t.y.
- KERDERÎ, Muhammed b. Mahmûd. **Şerhu Müşkilâtî’l-Kudûrî**, et-Turâsu’z-zehebî, Riyâd, 2017.
- EROL Yasin-KILIÇ, Hüseyin. **Rumeli Sadâreti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil**, Ed. Coşkun YILMAZ, İstanbul, İsam, 2011.
- KILIÇ, Seval. “16. Yüzyıl Üsküdar’ında Evliliğin Sona Erme Halleri”, **Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2024, C. 13, S. 1, s.138-165.
- KOCA, Mahmut/ÜZÜLMEZ, İlhan. **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Adalet, Ankara, 2019.
- KUDÛRÎ, Ahmed b. Muhammed. **et-Tecrîd**, Dârü’s-selâm, Kahire, 2006.
- /, Ahmet b. Muhammed. **el-Muhtasar**, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- MERGİNÂNÎ, Ali b. Ebî Bekir. **el-Hidâye**, Dârü İhyâi’t-turâsi’l-’Arabî, Beyrut, t.y.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmûd. **el-İhtiyâr li Ta’fili’l-Muhtâr**, Matbaâtü’l-Halebi, Kahire, 1937.
- MOLLA HÜSREV, Mehmed b. Ferâmuraz. **Dürerü’l-hükkâm Şerhu Gureri’l-ahkâm**, Dârü İhyâi’l-kütübi’l-’Ârâbi, y.y., t.y.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb. **es-Sünen**, Çağrı, İstanbul, 1992.
- OKUDAN, Muhammed. “Geç Osmanlı Döneminde Devletin Kutsal Değerleri Korumadaki Duyarlılığı” **Bilimname**, 2019, 449-468.
- ÖZBEK, Veli/KORAY, Doğan/BACAKSIZ, Pınar. **Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Seçkin, Ankara, 2021.
- ÖZKAN, Mustafa. “Medine Vesîkası”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2019 C. EK-2, s. 212-215.
- SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed. **el-Mebsût**, Dârü’l-Ma’rife, Beyrut, t.y.
- SİĞNÂKÎ, Hüseyin b. Ali. **en-Nihâye**, Camiatu Ümmü’l-kurâ, Medine, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- SOYASLAN, Doğan. **Ceza Hukuku Özel Hükümler**, Yetkin, Ankara, 2010.
- SUĞDÎ, Ali b. Hüseyin. **en-Nütef fî’l-fetâva**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1984.
- ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan. **el-Asl**, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2012.

- TEZCAN, Durmuş/ERDEM, Mustafa Ruhan/ÖNOK. Murat, **Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku**, Seçkin, Ankara, 2020.
- TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ. **el-Cami'ü's-sahîh**, Çağrı, İstanbul, 1992.
- TÜRAY, Aras. **Nefret Söylemi Bağlamında Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik Suçu**, Seçkin, Ankara, 2016.
- ÜZÜM, İlyas, “Molla Kâbız”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2020, C. 30, s. 254, 255.
- YAVUZ, Yusuf Şevki. “Tekfir”, **DİA**, TDV Yay., Ankara, 2008, C. 40, s. 55-66.
- ZAFER, Hamide. “Halkın Bir Kısımını Aşağılayacak ve İnsan Onurunu Zedeleyecek Şekilde Tahkir Etme Cürmü (TCK m.312/3)”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 2004, C. 62, S. 1-2, s. 209-261.
- ZEYLAÎ, Oman b. Ali. **Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik**, Matbâtü'l-kübrâ, Kahire 1314.